

11117
42453

~~2153~~
~~1943~~

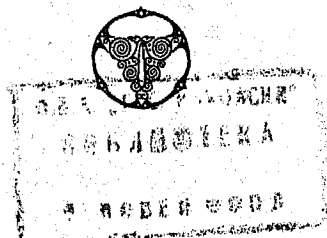
ПЕТЪРЪ СТ. ТАСЕВЪ
КАПИТАНЪ О. З.

Т. Тасев

НА
БИТОЛСКИЯ
ФРОНТЪ

СЪ 6-а ПЕХ. БДИНСКА ДИВИЗИЯ
ВЪ СВѢТОВНАТА ВОЙНА 1915—1918 г.

ЗАЙЧАРЪ — ПЛАНИНИЦА — ЧЕГАНЪ — КЕНАЛИ
ЧЕРВЕНА СЕНА
к. 1248

СОФИЯ — ПРИДВОРНА ПЕЧАТНИЦА — 1929.

353-48

14/10

11/11

42453

ПРЕДГОВОРЪ.

Ехото на всесвѣтската война отдавна е заглѣхнало, споменитѣ обаче отъ нея за дълго още ще живѣятъ въ душитѣ на участницитѣ и ще бждатъ описвани и изучвани.

Въ тази война взе живо участие и 6-а пех. Бдинска Дивизия, действията на която служатъ за предметъ на настоящето изложение. Бойната история на 6-а Дивизия е твърде богата и славна, за да не остане въ забвение. Тя е интересна сжщо и за неучаствувалитѣ, а иднитѣ поколения могатъ да черпятъ отъ нея ценна поука.

Тука сж описани главно действията на частитѣ отъ Дивизията взели участие въ боеветѣ на Македонския фронтъ презъ есента на 1916 год. и пролѣтѣта на 1917 год. (Червена стена и к. 1248). Но за да станатъ по-ясни събитията, развили се въ тоя периодъ време, описваме по-накратко и действията на тия части още отъ началото на войната. 6-а Дивизия участвува съ втората си бригада на Добруджанския боенъ театъръ, но операциитѣ ѝ тукъ не сж описани. Това оставаме на нѣкого отъ взелитѣ участие на тоя фронтъ.

Поради това, че при оставането на Дивизията въ заложенничество, голѣма частъ отъ архивитѣ и документитѣ пропаднаха, изложението ни ще има доста непълноти, които отчасти сме се мжчили да попълнимъ съ личнитѣ си бележки, както и съ запазенитѣ реляции въ Историческата комисия при Министерството на войната.

Макаръ и близко още до събитията, пъкъ и като участници, това да е трудно, ще се стараемъ да бждемъ по възможность най-обективни.

Впрочемъ, критиката ще бжде работа на историята, на която ние съ това даваме само материалъ.

У в о д ъ .

Подготвяната отъ десетилѣтия война между Франция и Германия и тѣхнитѣ съюзници, бушуваше повече отъ една година, когато и България биде вѣвлечена въ нея, и то на страната на Германия. И дветѣ групировки се борѣха за спечелване България на страната си, ценейки нейното географическо положение, силата на армията ѝ и материалнитѣ ѝ богатства. И дветѣ бѣха щедри въ голитѣ си обещания. Но германското влияние бѣше по-силно и то имаше на страната си българския царски дворъ и тогавашното правителство — кабинета на Д-ръ Радославовъ; то бѣше по-щедро въ обещанията си за задоволяване стремежа ни за национално обединение, използва ненавистта ни къмъ сѣрбитѣ отъ 1913 год. и сполучи най-сетне да привлече България въ своя лагерь.

Въ сѣнката на тайната дипломация, безъ да се допита българския народъ жѣлае ли да воюва, безъ да се питатъ поне компетентнитѣ военни и политически крѣгове, бидоха сключени тайни договори и конвенции съ Германия.

Слабостта на опозиционнитѣ партии въ страната и инертността на българския народъ помогнаха сѣщо да се прати последния на нова война, гдето да изхаби останалитѣ му отъ Балканската война жизнени сили.

Положението на Германия и съюзницитѣ ѝ, въ момента на българската намѣса не бѣше добро, тѣ бѣха обградени отъ всѣкѣде съ противници и търсѣха на всѣка цена каквато и да е помощъ.

Тогава се намѣриха дѣржавници, които принесоха България въ услуга на чужди интереси, и на 10 септември 1915 година се обяви обща мобилизация на всички въорѣжени сили въ Царството.

Почване на войната.

Съгласно сключената между България и Германия конвенция, дветѣ страни се задѣлжаваха да настѣпятъ срещу Сърбия: Германия и Австро-Унгария съ по 6 дивизии, а България най-малко съ 4 дивизии. Това настѣпление имаше за цель, подъ обща команда на фелдмаршалъ Макензенъ, да бие Сръбската армия и отвори пѣтя Берлинъ—Багдаты (Турция).

Мобилизацията на Българската армия се извърши много бързо и редовно и частитѣ се съсредоточиха на сръбската граница като се образуваха три армии:

Първа армия. — Генералъ Бояджиевъ, 1, 6, 8 и 9 дивизии зае линия по Сръбско-българската граница отъ Дунава до гр. Трънъ, съ задача да достигне долината на Морава и влѣзе въ връзка съ Австро-Германцитѣ, като скъса съобщенията на сърбитѣ съ Русия.

Втора армия. — Генералъ Тодоровъ: 3, 7 и конната дивизия се насочи въ областта на Кюстендилъ—Гор. Джумая, съ задача да навлѣзе въ Македония, за да пресече ж.-п. съобщения по долината на р. Морава и Вардаръ съ Солунъ.

2-ра дивизия се съсредоточи въ долината на р. Места.

Трета армия. — Генералъ Тошевъ, 4, 5 и 12 дивизии се съсредоточиха въ тригълника Русе—Шуменъ—Варна за посрещане евентуално ромънско нашествие.

10-а дивизия — въ Бѣломорска Тракия.

Къмъ 1 октомври 1915 год. нашитѣ части се бѣха вече съсредоточили въ района на предстоящитѣ операции. Австро-германцитѣ се бѣха насочили съ главнитѣ си сили въ областта срещу рѣкитѣ Сава и Дунавъ. Сръбската армия бѣ разположена съ две армии срещу Австро-германцитѣ, две армии срещу България и една армия въ Македония.

Както се вижда отъ горното, главнитѣ съюзни сили бѣха насочени въ една обща точка между Парачинъ и Нишъ, съ което едно обграждане на сръбската армия се изключваше. Германското командване вмѣсто да насочи силитѣ си по посока на Митровица—Призренъ, а българскитѣ — къмъ Кюстендилъ—Скопие, и пресече пътя за отстъпление на сръбската армия, струпа грамадни сили срещу Сев. Сърбия и остави сръбската армия да се измъкне къмъ Албания, така че българскитѣ и германски войски се срещнаха едни други въ праздно пространство.

Изпуснатъ така противника, германскитѣ войски станаха излишни и германското командване побърза да ги отдрѣпне на други фронтове, а българскитѣ 4 дивизии, като достигнаха долината на р. Морава и се обърнаха на югъ, се наредиха една задъ друга и задрѣстиха всички пътища и проходи.

Това бѣше първата и основна грѣшка на германското главно командване, което даде после своитѣ резултати.

ЧАСТЪ I.

Действия на 6-а пех. дивизия срещу Сърбия.

Заела крайния дѣсенъ флангъ на 1-а армия, нейна задача се падаше да настѣпи съ една бригада срещу гр. Неготинъ, а съ другитѣ две да заслони гр. Зайчаръ отъ северъ и югъ и пази фланга на 8-а пех. дивизия действаща срещу гр. Княжевацъ.

Въ изпълнение на тая задача съ оперативна заповѣдь по 6-а дивизия № 1 се заповѣдваше:

2/6 пех. бригада, полковникъ Поповъ, съ 35 и 36 пех. полкове, 2-и коненъ полкъ на подполк. Брадиновъ, 1/2 артилер. отдѣление на майоръ Христовъ и 6-о не с. с. артилер. отдѣление на майоръ Даневъ, да завладѣе гр. Неготинъ и влезе въ връзка съ крайния лѣвъ флангъ на австро-германцитѣ.

1/6 пех. бригада на полковникъ Николовъ съ 3 и 15 пех. полкове, 12 артилер. полкъ на подполк. Райчевъ съ 5 батареи и едно тежко отдѣление на подполк. Николовъ да прикове противника на фронта с. с. Търнавацъ, Вражогрънци до в. Райковъ-Суватъ.

3/6 бригада на полковникъ Тасевъ съ 51 и 52 пех. полкове, 2/2 артилер. отдѣление, 1/12 батарея, две план. и две дълги 10¹/₂ см. батареи да заеме Врѣшка-чука—Затворнишка-поляна.

Щаба на Дивизията — въ гр. Кула съ резервъ три дружини отъ 3-и пех. полкъ и 1 батарея. Военнитѣ действия почнаха по цѣлия фронтъ на 1 октомври, когато бѣше и формално обявена войната. Презъ това време австро-германцитѣ бѣха преминали на нѣколко мѣста Дунава и настѣпваха въ вътрешността на Сърбия, като една колона се движеше къмъ Бърза-Паланка.

Настъпление на 2/6 бригада.

За изпълнение своята задача — завземане на гр. Неготинъ — 2/6 бригада трѣбваше да премине р. Тимокъ, която постоянно прииждаше отъ есеннитѣ дъждове. На 3 октомври по заповѣдъ отъ Щаба на Армията, въпреки недостатъчнитѣ понтонни части, бригадата прехвърли съ лодки две дружини на лѣвия брѣгъ на рѣката. На другия день тѣ бѣха контръ атакувани отъ сърбитѣ, но безуспешно. Противникътъ остави на полесражението много жертви. На 5 октомври пионеритѣ построиха мостъ при с. Брѣгово и по него се прехвърлиха останалитѣ дружини и две батареи, които продължиха настъплението срещу силно укрепената позиция на линията на в. Алия. Рѣката въ тия дни още повече придойде и отвлече временнитѣ мостове, а пионеритѣ прибраха своя мостъ, което поставяше миналитѣ части въ много опасно положение.

На 11 октомври, следъ като се поправи времето и водитѣ спаднаха, 35 и 36 полкове атакуваха в. Алия, който бѣше укрепенъ съ три реда окопи и телени мрежи. Съ помощта на батареитѣ отъ 2-и артилер. полкъ на кап. Д. Николовъ, Сокачевъ и не с. с. батарея на пор. Младеновъ, които заставиха неприятелската артилерия да замълчи, в. Алия бѣше превзетъ съ пристѣпъ и противникътъ остави 3 офицери и 650 войника пленници. Останалитѣ неприятелски части бѣха енергично преследвани. Дѣсната колона — дружината на майоръ Иончевъ — прояви сжщо отлични действия. Въ тоя бой паднаха убити отъ 35 полкъ — 10, и отъ 36 полкъ — 32 войници. Отъ конния полкъ на подполковникъ Брадиновъ, 3 ескадрона бѣха пратени да влѣзатъ въ връзка съ германцитѣ, а къмъ дивизията остана само ескадрона на ротмистръ Кямилевъ.

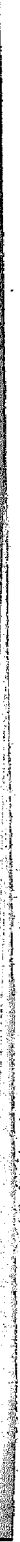
Така падна въ ржцетѣ на 2/6 бригада града Неготинъ. Това бѣше първия сръбски градъ превзетъ отъ българитѣ. Бригадата следъ това продължи пѣтя си за гр. Зайчаръ, дето на 15 октомври се присъедини къмъ дивизията.

Действията на 1/6 бригада.

Тя зае позиция западно на гр. Зайчаръ по дѣсния брѣгъ на малката р. Безданица, притокъ на р. Тимокъ. Позицията се дѣлеше на два участъка: дѣсенъ — 15 пех. Ломски полкъ

Генералъ Хр. Поповъ
Началникъ на 6-а пех. Бдинска Дивизия

[illegible]

на полк. Вапцаровъ съ три батареи отъ 12 артилер. полкъ на майоръ Тимовъ, съ задача да отбранява участъка срещу с. Вражогрънци до к. 354. Лѣвъ — подполковникъ Карадимовъ — съ 3-а дружина отъ 3-и пех. Бдински полкъ на майоръ Вълковъ и две батареи отъ 12 артилер. полкъ, съ задача да отбранява участъка отъ к. 354 до Райковъ-Суватъ.

Поради гористата мѣстность и липса на възвишения, наблюдението особено въ тила на противника, бѣше слабо. Връзките между частите разтегнати на широкъ фронтъ, почти безъ телефони и телефоненъ кабелъ, бѣха недостатъчни. Продължителните дъждове и силно разкаляната мѣстность пречеха на движението.

Зайчарската крепостъ състоеше отъ стари укрепления и много нови пехотни окопи съ малъкъ профилъ, но съ добъръ обстрелъ и телени мрежи. Тя се отбраняваше отъ комбинованата дивизия съ единъ редовенъ и два прекобройни полкове. Срещу 1/6 бригада имаше единъ пехотенъ полкъ съ 2—3 батареи.

На 1 октомври презъ нощта дружините се окопаваха, а батареите дадоха сутринта въ 10¹⁰ часа първите изстрели срещу противника. Последниятъ пазеше отначало пълно мълчание.

На 2 октомври по инициатива на к-ра на 1/6 бригада и съ удобрение на началника на Дивизията, бригадата предприе атака на неприятелската позиция Райковъ Суватъ—Стойчево Бърдо съ цель да ги овладѣе и се затвърди на тѣхъ. Тази атака, несъвмѣстима съ общата директива дадена на дивизията и частно на 1/6 бригада, и безъ достатъчна подготовка, излезе несполучлива, а поради многото жертви, които се дадоха — първата голѣма грѣшка съ лоши последици. Неприятелската позиция състоеше отъ цѣла система окопи и нѣколко редута, които макаръ и стари, не можеха така лесно да се превзематъ за единъ день.

На 2 сутринта, при пълно затишие по фронта и ясно време се започна настѣплението съ две дружини отъ Ломския полкъ срещу Стойчево Бърдо и съ 3-а дружина отъ Бдинския полкъ срещу Райковъ Суватъ, подкрепени отъ четири батареи на 12-и артилер. полкъ. Дружината отъ Ломския полкъ пълзеше вече по ската на неприятелската позиция и приближаваше телената мрежа, 3/3 дружина обаче бѣше

останала още доста назадъ. Подъ силния ни артилер. огънь, сърбитъ очистиха преднитъ окопи и намѣриха убѣжище въ двата редута.

За разрушение на неприят. по-солидни окопи имаше нужда отъ тежки оръдия. Тогава пристигна една 15 с./м. гаубична батарея на поручикъ Радковъ отъ Видинския тежъкъ полкъ, която зае позиция срещу Райковъ Суватъ къмъ 11 ч. пр. пл., по когото веднага откри разрушителенъ огънь.

Вследствие ефикасния артилер. огънь неприятелски стрелци отъ нѣкои окопи се разбѣгаха, но 3/3 дружина настѣпваше все още бавно. Въ това време 15 полкъ атакува на нѣколко пѣти Стойчево Бърдо, но всѣкога щомъ нашитъ батареи пренасяха огъня напредъ, неприятелскитъ стрелци откриваха убийственъ огънь отъ близко разстояние и повръщаха назадъ смѣлитъ Ломци. Атакитъ се повториха нѣколко пѣти отъ 15 полкъ, който контра атакуванъ понесе маса загуби. За задушване сръбскитъ контръ атаки допринесоха много батареитъ на кап. Преображенски и пор. Дамяновъ.

Съ настѣпване на вечерния мракъ, атакитъ бѣха прекратени и дружинитъ се оттеглиха на старитъ си мѣста. Първиятъ смѣлъ устремъ на пехотата бѣше така зле използванъ и причини тежки загуби и разочарования. Тогава паднаха убити 6 офицери отъ 15 полкъ, а именно поручикитъ Златаровъ Д., Рибаровъ Н., Цолевъ Хр., и подпоручикитъ Петровъ Иото, Христовъ Г. и Стойчевъ Г. и 50 войници, ранени 2 офицери и 478 войници, а отъ 3-и полкъ — 13 войници убити и ранени 1 офицеръ и 82 войници. Повечето отъ жертвитъ бѣха погребани въ с. Голѣманово, а нѣкои останаха въ сръбска територия.

Къмъ 1/6 пех. бригада се придаде и едно артилер. отдѣление на подполк. Николовъ отъ Видински тежъкъ полкъ, две 12 с./м. Д. 28 дълги батареи и една полска не с. с. батарея. Като се има предвидъ задачата на бригадата, приравненето на тая артилерия, бѣше излишенъ баластъ. Защото да попречи на противника да изтегля части отъ Зайчаръ на тия батареи не бѣ възможно, а неприятелска артилерия съ която да се бори нѣмаше.

До 14 октомври по фронта на бригадата вследствие лошото време, особени действия не се развиваха.

Действия на 3/6 пех. бригада.

Тя заемаше позицията срещу юго-изт. част на Зайчарската крепост — от к. 432 до в. Връшка чука. Силно укрепени пунктове пред нея съставляваха окопи и няколко реда телени мрежи бяха Връшка чука, Затворнишка поляна, Рунтава могила и др.

Бригадата състоеше от 51 и 52 пех. полкове с доста силна артилерия: 2-ро отделение от 2-и артилер. полк, на майор Трифонов, 1/12 батарея на кап. Леонкиев, две планински батареи и едно отделение от Видинския тежък полк (две 12 с./м. Д. 28 и една не с. с. батареи). Две дружини от Бдинския полк бяха въ резерв: 4/3 — въ с. Изв. Махла, а 2/3 — въ с. Киряево.

От 1 до 13 октомври бригадата води смели нападателни боеве срещу Връшка чука, Затворнишка поляна, Митницата и др., но поради извънредно лошото време и силно укрепената неприят. позиция, атаките не можаха да се увенчават с успех.

При атаките от бригадата паднаха убити един офицер и 58 войници, а ранени 4 офицери и 367 войници. От действащата срещу редута Бачище 1/12 батарея бе убит подпоруч. Дочев и Васил.

През нощта на 13 срещу 14 октомври сърбите напуснали гр. Зайчар, което се узна едва на 14 сутринта и то от съобщението на селяни дошли от близките села. Тогава дивизията настъпи от три страни на града Зайчар и въпреки проливния дъжд и силно придошлата ръка Тимок, която беше залъла цялата околност и разрушила мостовите, влезе още същия ден с първите си части въ града. Една малка група граждани посрещна при входа на града щаба на 1/6 бригада с хляб и соль, когато един фанатизиран сърбин стреля от страни върху офицерите, за щастие несполучливо.

На 14 и 15 сърбите отстъпиха по цялия фронт от Неготин до Трън и се оттеглиха към линията на р. Морава. По този начин 1-а армия стана господар на цялата Тимошка долина. Натиска на нашите войски беше еднакъв навсякъде по разтегнатия фронт, вместо да бъде насочен

въ нѣколко само по-важни точки съ цель за пробивъ или обходъ, а това забави настѣплението цѣли две седмици и причини много усилия и излишни жертви.

Планиница—Буково.

Следъ устройване на частитѣ си на 16 октомври 6-а дивизия настѣпи по шосето Зайчаръ—Болѣвацъ и настигна комбинованата дивизия на линията с. Планиница—с. Осничъ. Началника на дивизията генералъ Пападоповъ бѣше смѣненъ съ командира на 2/6 бригада полк. Поповъ. 3/6 пех. бригада бѣ насочена къмъ гр. Княжевацъ, а тежката артилерия остана въ гр. Зайчаръ въ разпореждане на Армията.

Настѣплението се организира съ оперативна заповѣдь по Дивизията № 2 по следния начинъ:

1. Централна колона: полк. Гладичевъ съ 2/6 пех. бригада, 6 полски батареи (по едно отдѣление отъ 2 и 12 арт. полкове), и 1 пионерна рота, да атакува участъка отъ к. 472 изкл. до с. Планиница вкл.

2. Дѣсна колона: полковникъ Христовъ — три дружини отъ 3-и пех. полкъ, 1 план. батарея и 1 взводъ конница да настѣпи по Московския пѣтъ и по пѣтя Звѣзданъ — к. 472 за атака въ флангъ.

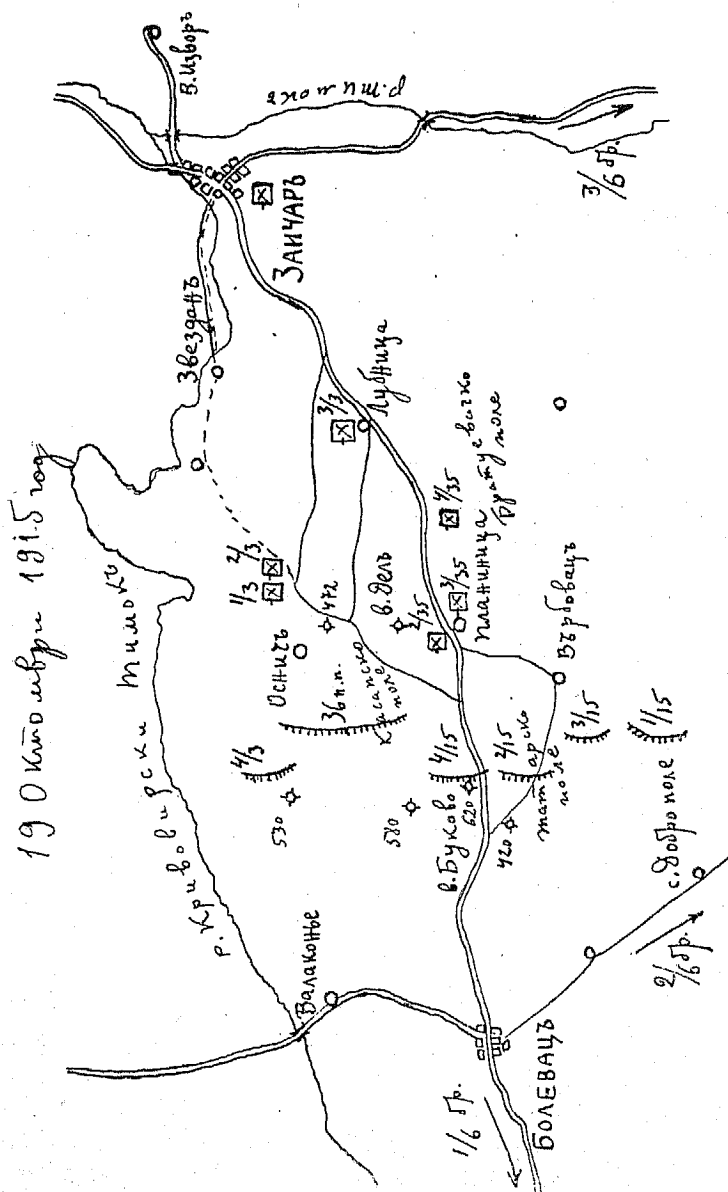
3. Майоръ Цончевъ — една дружина отъ 15 пех. полкъ да настѣпи отъ гр. Зайчаръ къмъ с. Лубница за атака на к. 462.

4. Полк. Николовъ — три дружини отъ 15-и пех. полкъ, 6-о не с. с. и едно отдѣление отъ 12 артилер. полкъ оставатъ въ резервъ при с. Лубница.

Въ гр. Зайчаръ остана една дружина отъ 3-и пех. полкъ. Подъ проливенъ дъждъ, презъ калнитѣ ниви и пѣтища, частитѣ настѣпиха къмъ обектитѣ си и първитѣ батареи излезоха последователно на позиция подъ командата на подполк. Карадимовъ. Общата команда на излезлата на позиция артилерия пое командира на 2-и артилер. полкъ полк. Пѣевъ. Гѣста мъгла покриваше неприят. позиции, което пречеше на стрелбата. Привечеръ 35-и Вратчански полкъ атакува сърбитѣ, които се бѣха укрепили на в. Дѣлъ. На сѣщата висота имаше една непр. батарея, за пленяването на която

Карта № 2

Масштабъ 1:200,000.

Разположение на частитѣ отъ 6-а пех. Дивизия
на 19 Октомври 1915 год.

се заведе презъ нощта ожесточена борба. Тя преминава нѣколко пѣти отъ едни рѣце въ други. По искането на командира на 35 полкъ, отъ батареята на капитанъ Преображенски се изпрати команда ездачи съ запрѣжки, за да съдействуватъ на пехотата да се извлече пленената батарея. Командата успѣ да изтегли две орждия, а останалитѣ направи негодни за стрелба. Най-сетне, следъ упорита борба, в. Дѣлъ бѣше заетъ отъ 3/35 дружина на майоръ Дюдюковъ, която тука прояви отлични действия.

На 18 и 19 октомври продължи преследването на отстъпващия противникъ като бѣше завладѣна последователно позицията му на линията на в. Дѣлъ и на Касапско поле. Отъ тамъ сърбитѣ се оттеглиха на линията к. 530—580—620 (в. Буково) и Татарско поле, дето бързо се укрепяваха. За атака на тази линия, съ операт. заповѣдь по 6-а Дивизия № 7, настѣплението се извърши въ три колони:

Средна — подполк. Илиевъ — две дружини отъ 15 пех. полкъ и 6 батареи отъ 2 и 12 артилер. полкове — по шосето за гр. Болѣвацъ.

Дѣсна — майоръ Цончевъ — една дружина отъ 3-и пех. полкъ и 1 план. батарея.

Лѣва — две дружини отъ 15 пех. полкъ и 1 план. батарея.

Резервъ — 2/6 пех. бригада — две дружини отъ 3-и пех. полкъ и свободнитѣ части отъ 6-а артилер. бригада¹⁾.

Презъ цѣлия день дружинитѣ настѣпваха бавно къмъ неприятелската позиция подъ огънь, подържани отъ батареи, които постоянно сменяваха позициитѣ си въ образцовъ редъ. Боятъ продължи и презъ нощта на 20-и, когато 2-а и 4-а дружини отъ 15 пех. полкъ бѣха достигнали на 100 — 150 крачки до неприятелскитѣ окопи въ гората на в. Буково. Командира на бригадата заповѣдва, поради тъмнината, частитѣ да се окопаятъ на достигнатата линия, обаче 15 полкъ увлѣченъ отъ успѣха си продължава настѣплението, но

¹⁾ Тежкитѣ обози и артилер. резерви се бѣха вдали доста напредъ, което въ случай на сръбска изненада, можеше да има печални резултати. Не с. с. артилер. етдѣление бѣше сѣщо единъ тежъкъ и излишенъ баластъ. Въобще мобилизацията на не с. с. етдѣления бѣше безсмисленъ напѣнъ и трудъ на армията. Тѣ би трѣбвало да се мобилизиратъ едва следъ получаване нова материална частъ.

бива контраатакуванъ отъ сърбитъ съ бомби и принуденъ да се отдръпне назадъ съ тежки загуби. Вследствие нощта, частитъ се разстройватъ и изгубватъ връзка. Командира на 4/15 дружина капит. Иосифовъ моли да се отдръпне малко и уреди, но отъ Щаба на бригадата това не се разрешава, за да не се влоши още положението. Цѣла нощъ се води отъ дветъ страни пушечна стрелба, а батареитъ даваха рѣдки изстрели за подържане духа на пехотата. Рано сутринта противникътъ очисти позицията и отстъпи къмъ гр. Болъевацъ.

И тази атака, произведена въ неудобно време, безъ нуждната подготовка, бѣше безсмислена. Сърбитъ и безъ фронтална атака, а само заплашвани отъ фланговетъ щѣха да отстъпятъ. Въ гората при в. Буково паднаха тогава убити поручицитъ отъ Ломския полкъ Ивановъ Г. и Райковъ и 33 войници. Така 15 полкъ, съсипанъ предъ гр. Зайчаръ, тука бѣше доразстроенъ.

Преследване на сърбитъ.

Сжиятъ день 20 — 1/6 пех. бригада следъ малкъ бой завзе до вечерята гр. Болъевацъ. На дѣсния флангъ въ обхватъ на сърбитъ действоваше 35 пех. полкъ. По-нататкъ бригадата съ 2/12 артилер. отдѣление продължи преследването по шосето Болъевацъ—Парачинъ и плени една неприят. батарея и много войници, при атаката на в. Гузанова-Главе отъ 3-и пех. полкъ, безъ да ѝ даде възможность да закачи. На 23 нашъ кавалерийски разездъ влезе въ връзка съ 101 Германска Дивизия въ гр. Парачинъ, дето на 24 влезе и 1/6 пех. бригада.

3/6 пех. бригада, следъ като премина презъ Княжевацъ се раздѣли на две колони: 52 пех. полкъ, 1/2 артилер. отдѣление и една планинска батарея се насочи отъ Соко-банъ презъ с. Прасковче за гр. Алексинацъ. Другата колонa въ съставъ 51 пех. полкъ, 2/2 артилер. отдѣление и две батареи отъ 1-и Гаубиченъ полкъ влезе временно въ състава на 8-а Дивизия и взе участие въ атаката на Нишкия укрепителен пунктъ, следъ което бѣше насочена презъ Копай-кошаръ къмъ Алексинацъ. Последниятъ градъ бригадата достигна на 25, като бързаше да завладѣе и запази здравъ моста на

р. Морава, но сърбитѣ го разрушили малко преди това и още повече затрудниха по-нататъшното настѣпление.

2/6 пех. бригада, съ часть отъ 12 артилер. полкъ на 21 отъ гр. Болѣвацъ бѣше повърната назадъ презъ гр. Княжевацъ за Соко-Баня и Алексинацъ. Движението по тѣсното дефиле на малката р. Доброполска, подъ тормоза на изстрелитѣ на 2—3 далечни неприятелски орждия, се извърши съ голѣми задръжки.

Цѣли 6 дена частитѣ отъ Дивизията трѣбваше да се движатъ по извънредно трудна мѣстность, а артилерията и обозитѣ презъ повреденитѣ многобройни мостове на придошлитѣ и разлѣти рѣки, особено по р. Моравица, докато да се съсредоточатъ на 26 около гр. Алексинацъ и да достигнатъ рѣка Морава.

На 27 октомври 3/6 пех. бригада започна да се прехвърля презъ р. Морава, а на 31 преминаха последователно и другитѣ части по бързо построения отъ германски пионери образцовъ понтоненъ мостъ. Следъ малкъ бой 51 пех. полкъ зае Смърдачъ, а 36 пех. полкъ — Булина чука. Трудно проходимата мѣстность пречеше на бързото преследване на сърбитѣ отъ Морава, които се оттегляха презъ Прокупле къмъ Куршумлия, спасявайки се отъ пленъ.

Дивизията настѣпи по фронта между Парачинъ и Алексинацъ къмъ Мраморъ и Прокупле, като влезе въ тоя градъ на 1 ноември. 3/6 бригада взе участие въ боя западно отъ гр. Прокупле, и после сменена отъ германцитѣ. Пѣтя къмъ Куршумлия бѣше задръстенъ отъ части на 9-а Дивизия; присѣтствието на 6-а Дивизия стана излишно и тя бѣше задръжана като армейски резервъ. 3/6 бригада бѣ повърната за гарнизонъ на гр. Нишъ, а другитѣ две бригади насочени първоначално презъ гр. Лѣсковецъ къмъ Скопие, а после като тая заповѣдъ се отмени — за Дупница—Горна-Джумая, въ резервъ на 2-ра армия.

Останкитѣ отъ сръбската армия, отстъпвайки педя по педя земята си, се спаси отъ обграждане и достигна брѣга на Адриатическо море между Драчъ и Шкодра. После бѣше събрана на островъ Корфу, дето се реорганизира.

Съ това се завършиха и операциитѣ на 6 пех. Дивизия на сръбския фронтъ.

ЧАСТЪ II.

1916 год.

Въ долината на рѣка Струма.

Следъ продължителенъ и труденъ маршъ, 6-а Дивизия се съсредоточи: 1/6 пех. бригада въ района на гр. Дупница, 2/6 пех. бригада — гр. Гор. Джумая и 6-а артилер. бригада въ селата Бобошево, Рила и др., дето се разположиха на зимни квартири. Тука Дивизията можа да се пристегне и отпочине. Почивката, обаче, не бѣше пълна, тъй като частитѣ бѣха натоварени съ работа вънъ отъ тѣхното право назначение — да построяватъ тѣснолинейната жел. пѣтна линия Радомиръ—Дупница—Г. Джумая—Петричъ, което струваше на войницитѣ голѣми усилия. Съ построяване на тази линия се улесни много подвоза за 2-ра Армия, както и околното население. И до днесъ стоятъ запазени имената на ж. п. спирки: Бдинци, Ломци, Вратчани и Козлодуйци.

Положението презъ пролѣтѣта.

Съ достигане на гръцката граница, българската армия спрѣ настѣплението си, менажирайки гърцитѣ, които още не се бѣха намѣсили въ войната и които германския кайзеръ все още се надѣваше да привлече въ своя лагеръ.

Презъ това време съглашението стоварваше нови войски въ Солунъ и околността и заздравяваше фронта си отъ дветѣ страни на Вардара следъ безуспѣшното си настѣпление къмъ Кривопаланка.

Спирането на победоносната българска армия на гръцката граница допринесе много за закрепване на съглашеницитѣ въ Солунъ и присъединяване на Гърция къмъ тѣхъ. Германския кайзеръ бѣ излъганъ въ надеждитѣ си, за което скъпо плати България.

Къмъ края на мес. априлъ частитѣ на македонския фронтъ бѣха разположени както следва:

Първа армия: 8-а и 3-а дивизии отъ Елбасанъ до Кожухъ планина.

XI Германска армия: 5-а и частъ отъ 9-а бѣлг. дивизии, алпийски германски корпусъ и 10-а герм. дивизия — отъ дветѣ страни на Вардара.

Втора армия: 7, 10, Македонската дивизии, 3/2 бригада — по Бѣласица, презъ Струма до Бѣло-морския брѣгъ.

Трета армия — въ Добруджа.

1-а Соф. Дивизия — на пѣтъ за Добруджа.

Въ края на мес. май 7-а пех. Дивизия настѣпи въ Рупелското дефиле, зае го и тамъ се укрепи.

Въ връзка съ тази акция 6-а пех. Дивизия бѣ привлечена презъ м. априлъ въ политѣ на Бѣласица въ областта на гр. Петричъ — с. Коларево, дето престои на бивакъ до края на мес. юли 1916 год. И тука частитѣ не бѣха на почивка. Пехотата продължаваше работата на тѣснолинейната ж. п. линия и позиционни пѣтища по Бѣласица, а артилерията се грижеше съ изхранване на конетѣ. Смѣкването на 6-а Дивизия при Бѣласица не се оправда и то стана излишно.

Намѣсването на Ромъния.

Месецъ августъ дойде да наруши привидното спокойствие на балканскитѣ фронтове. Отъ дветѣ воюващи групировки се правеха последни усилия за привличане на Ромъния къмъ нѣкоя отъ тѣхъ. Въ връзка съ това и за да ангажира повече бѣлгарски сили на южния фронтъ, тогавашния главнокомандующъ македонскитѣ съглаш. сили, генералъ Сарай, предприе въ началото на мес. августъ офансива насочена главно между Вардара и Дойранското езеро съ франц. армия и демонстративни действия на двата си фланга — на дѣсния съ англичанитѣ и на лѣвия — съ сърбитѣ.

Бѣлгарската главна квартира отъ своя страна, за да намали ефекта отъ тая съглашенска офансива въ Ромъния, предприе настѣпление съ 2-ра армия по долината на р. Струма и съ 1-ва Армия по посока гр. Леринъ—Островско езеро, като съ това скъси и фронта на двата си фланга.

6-а пех. Дивизия получи заповѣдъ да се отправи за

ромжнската граница и на 26 юли 1916 год. 2/6 пех. бригада съ 2-ри артилерийски полкъ и 6-а пионерна дружина замина за Добруджа и влезе въ състава на III армия. 1/12 артилер. отделение, а следъ него и 15 пех. Ломски полкъ бѣха отправени за Битолския фронтъ презъ гр. Струмица, Градско, Прилепъ. 3-й пех. Бдински полкъ остана въ разположение на 7-а пех. Дивизия на фронта при гр. Сересъ, а 2/12 артилер. отделение остана на бивака си при с. Елешница, Петричко.¹⁾

По тоя начинъ частитѣ отъ 6-та Дивизия се прѣснаха по разни страни на Балканския полуостровъ, на три различни фронта и съ три отдѣлни армии. Никога една тактическа единица не е била така разпокъсвана.

На 18 августъ, т. е. единъ день следъ намѣсата на Ромжния на страна на съглашението, започна настѣплението на 2-а армия, която до края на сѣщия месецъ се увѣнча съ успѣхъ; армията се премѣсти напредъ до р. Струма южно отъ гр. Сересъ, като скъси значително фронта си и плени 4-и гръцки корпусъ.

Къмъ Островското езеро.

(Карта № 3).

Офансивата на 1-ва армия започна на 17 августъ 1916 год. — или само единъ день преди влизане на Ромжния въ войната. До деня на офансивата, армията заемаше и укрепяваше съ 8-а пех. Дивизия линията отъ Охридското езеро до в. Каймакчаланъ изкл. и съ 3-та пех. Дивизия по-нататкъ до в. Мала-Рупа, единъ фронтъ повече отъ 100 клм. Въ резервъ на армията бѣше 15 Ломски полкъ съ две германски дружини.

Къмъ 8-а Дивизия се придаде за дѣйствие и 3/6 пех. бригада на Полк. Тасевъ, която до тогава, повече отъ половина година изпълняваше ролята на окупационни войски, като гарнизонъ на много мѣста въ Стара Сърбия. Частитѣ бѣха прѣснати по градове и села на малки групи, въ постояненъ контактъ съ мѣстното население, вследствие на което морала

¹⁾ 3-й пех. полкъ взе участие презъ есеньта на 1916 г. въ сраженията юго-зап. на гр. Сересъ, и даде доста жертви. Тамъ паднаха убити друж. командиръ подполк. Недковъ и зап. поручици Оковски, Балабановъ и др. Следъ безрезултатнитѣ боеве на тоя фронтъ полка бѣ прехвърленъ презъ м. Декемврий на Битолския фронтъ.

и дисциплината у войниците не бѣха на достатъчна висота. Почти сжщото може да се каже и за нѣкои части отъ 8-а Дивизия.

Офансивата на 1-а Армия се извърши фактически отъ 8-а Дивизия и 3/6 пех. бригада. Тѣзи слаби части разтегнати на такъвъ широкъ фронтъ, трѣбваше да заходятъ съ дѣсния си флангъ и да завладѣятъ пространството отъ Прѣспанското до Островското езеро, или едно протежение отъ 40 до 80 клм. Такава офансива, решена на бързо и безъ почти никаква подготовка, изпълнена съ слаби части, бѣше една съвсѣмъ несериозна акция и прѣдварително осждена на неуспѣхъ авантюра.

Скоро следъ започване на това настѣпление Генералъ Сарай, схващайки важността на застрашения си флангъ, се отказва отъ безуспѣшнитѣ си атаки при Вардара и бързо прехвърля сили къмъ Островското езеро.

Настѣплението на 8-а Дивизия.

Тукъ ще разгледаме въ общи черти настѣплението на центра на армията, въ който взе участие 3/6 пех. бригада.

Главна задача на 8-а Дивизия се даваше да настѣпи по посока на Островското езеро — в. Чеганъ, да разбие противника и му попречи да отстъпи на югъ. За тая цѣль Дивизията се разчлени на нѣколко колони и на 17 августъ сутринята настѣпи както слѣдва: 1/8 пех. бригада по билото на Баба-планина и по склоноветѣ ѝ къмъ гр. Леринъ.

3/6 пех. бригади: а) 51 и 52 пех. полкъ съ 1/12 и 1/18 полски артилерийски отдѣления и 3/3 гаубична батарея по шосето Негочани — Дол. Върбени — Баница, съ задача да завладѣе билото на Малка-Нидже пл. въ участъка отъ Петърското езеро до с. Горничево вкл.

б). 12 пех. полкъ на Полк. Янакиевъ и 2/18 полско артилерийско отдѣление — по пжтя Дол.-Креманъ, Вошаранъ съ задача да завладѣе билото на Малка-Нидже пл. въ участъка отъ с. Горничево до в. Чеганъ изкл.

Въ дѣсно, 2/8 бригада на Полк. Пашиновъ настѣпваше край Прѣспанското езеро съ крайна цѣль да достигне билото на Мала-рѣка планина.

Въ лѣво дѣйствува колоната на 3/8 пех. бригада въ по-

сока на в. Чеганъ. — Метерисъ-тепеси. Изходни точки — к. 1944 и в. Попадия.

3-та конна бригада (6 ескадрона) и 1 хусарски ескадронъ настъпва въ полето по дветъ страни на ж. п. линия Кенали — Леринъ.

Настъплението се извърши правилно и безъ да срѣщатъ сериозно съпротивление частитъ за три дена завладѣха съ редъ последователни боеве височинитъ около с. Забърдени и юго-зап. на с. Баница.

Като по-сериозенъ бой може да се отбележи боя за завладяване височинитъ при с. Забърдени. Тритъ батареи на 12 арт. полкъ са изстреляли на 18 и 19 августъ повече отъ 2600 снаряди.

На 20 колонитъ продължиха да изтласкватъ противника и следъ упоритъ бой завзеха прохода Кирли дервентъ, (1/8 п. бригада), с. Баница и вис. 950 южно отъ последното село.

Това бързо настъпление стрѣсна френското командване и то взе бързи мѣрки да подкрепи отстъпващитъ къмъ Острово сръбски дивизии.

На 21 и 22 напредването на нашитъ части срещна вече сериозна съпротива и то се извършваше твърде бавно.

На 8-а Дивизия бѣше заповѣдано да настъпи и завладѣе фронта с.с. Чеганъ — Жерви. Подкрепления обаче се пращаха съвсемъ слаби. Колоната на Полк. Николовъ съ часть отъ 15 пех. полкъ пристигна въ с. Баница, пристига сжщо 1/23 пех. дружина и две тежки германски батареи, които останаха въ маневрени войски.

На 22 августъ настъплението започна рано и цѣлия день се водеше упоритъ бой особено по фронта на 3/6 бригада. Дружинитъ настъпваха по каменистъ и стрѣменъ теренъ, при непоносима горещина въ една дива и безводна мѣстность, подъ убийствения огънь на засилената неприятелска артилерия заела скрити позиции въ южнитъ гънки на в. Чеганъ.

51 и 52 пехотни полкове успѣха да се добератъ до Горничевската рѣкичка, вливаща се въ Петърското езеро, като съ приближаване на тъмнината почнаха да я прехвърлятъ. Презъ нощта 52 полкъ отби една контра атака, а 12 Балкански полкъ съ нощна атака успѣ да завладѣе вис. Висина, юго-западно на в. Чеганъ.

Презъ нощта батареитѣ се премѣстиха напредъ — сев. отъ с. Горничево, за да подкрепятъ отблизо настѣплението на пехотата.

На следния день отъ Щаба на Армията настоятелно се заповѣдваше да се продължава настѣплението по-енергично. Сръбски подкрепления идваха постоянно съ трена отъ Солунъ, а неприят. артилерия не пестеше снаряди, защото влаковетѣ ѝ ги стоваряха до самитѣ позиции при с. Чеганъ.

Срещу фронта на 8-а Дивизия бѣха Дунавската и Вардарската Дивизии.

На 24 и 25 се водеше по цѣлата линия затегнатъ бой съ голѣми загуби за дветѣ страни. Особено неприятно действуваха прѣсканията на гранатитѣ въ скалитѣ, парчета отъ които най-вече нараняваха борцитѣ.

На 25 се заповѣда отъ Щаба на 1-а Армия да се атакува: 1/8 бригада на полк. Серафимовъ — височината Св. Спиридонъ (между с. Горничево и Островското езеро) а 55, 12, 51 и 52 пех. полкове — в. Чеганъ отъ три страни. Щаба на Армията, обаче, като че нѣмаше точна представа за тежкото състояние на частитѣ, останали почти безъ офицери. А върха Чеганъ голъ и неприветливъ стоеше недостѣпенъ, изправенъ като изполинь надъ главитѣ на атакувацитѣ. Нѣмаше гънка необстрелвана, нито убѣжище, дето нѣкой да си скрие поне главата.

Частитѣ действащи срещу в. Чеганъ бѣха доста напреднали и се излагаха на все по-убийственъ огънь, докато 1/8 бригада настѣпваше бавно къмъ в. Св. Спиридонъ, вследствие на което фланга на 3/6 Бригада оставаше откритъ. За по-нататъшно настѣпление вече не можеше да се мисли. Войниците, поради многото жертви, бѣха даже доста разколебани.

На 25 августъ следъ обедъ огънятъ на противника се засили много и 51 пех. полкъ бѣше взетъ подъ кръстосанъ артилерийски огънь. Положението на пехотата бѣше отчаяно, но бѣ скоро облекчено благодарение помощта която дадоха батареитѣ на подполк. Карадимовъ и гаубичия взводъ на Подпор. Тодоровъ В. Тогава пъкъ нашитѣ батареи бѣха взети подъ силенъ разрушителенъ огънь, отъ който не можеха да се отърватъ и съ фалшиви батареи, съ които си по-

служиха. Противникови аероплани се извиха надъ позициитѣ, откриха измамата и корегираха стрелбата.

На 26 августъ продължи артилерийския двубой. Пехотата се мъчеше да напредне, като 52 полкъ се готвеше да атакува една височина, но безуспѣшно. Сърбитѣ взимаха вече надмощие и тѣхни части се спускаха къмъ 51 полкъ, който ги прогони съ огънь подкрепенъ отъ артилерията.

Къмъ 6 $\frac{1}{2}$ часа вечерята Началника на 8-а дивизия генералъ Митовъ дава заповедъ за нощна атака на в. Чеганъ. Заповедъта се даде много късно и бѣше почти невъзможно да се съобщи на всички части, а камо ли да се подготви и изпълни. Командира на 3/6 бригада неможейки да влезе въ връзка съ Началника на Дивизията и да му обясни положението и невъзможността за 1 часъ да се подготви една нощна атака и то съ такива уморени части, дава заповѣдь за произвеждане на атаката. Атаката излезе безуспѣшна, даже още повече разстрои частитѣ.

Въ случая, когато денемъ настѣплението бѣше невъзможно, една нощна атака би била целесъобразна и би имала успѣхъ, ако бѣше на време организирана и изпълнена съ запазени части.

12 пех. полкъ бе усиленъ съ три батареи отъ 6-й артилерийски полкъ; една дружина отъ 15 пех. полкъ усили 51 полкъ. Позицията при с. Горничево посети и самия Престолонаследникъ, сегашния Царь Н. В. Борисъ III. Нуждни бѣха, обаче пресни части за да задържатъ положението.

На сутринята сръбската пехота контраатакува на нѣколко мѣста, но навсѣкѣде бѣше отбита. Следъ това положението се затегна и частитѣ се укрепяваха на достигнатитѣ позиции. На 28 августъ привечеръ сърбитѣ се опитаха да настѣпятъ срещу 30 пехотенъ полкъ при Островското езеро безъ успѣхъ. Отъ 28 до 31 с. м. на фронта при Островското езеро не се развива сериозни действия; 1-а армия преустанови окончателно настѣплението си.

Така печално завърши набързо и леко започнатото на 17 августъ настѣпление и не можа да се увенчае съ успѣхъ една толкова важна стратегическа операция. Значението на в. Чеганъ не бѣше достатъчно оценено. Съ заемането му, българскиятъ фронтъ щеше да се опре здраво на Островското езеро, скъсявайки се значително. Фронталнитѣ атаки

Щабъ на 6-а п. Дивизия при посещението на командующия Я. О. К. 11. генер. фонъ Щойбенъ (1) и бълг. артилер. съветникъ полк. Русчевъ (2). Н-къ щаба подполк. Таслаковъ (3)

Щаба на 3/6 пех. бригада 1) полк. Тасевъ. 2) н-къ щаба майоръ Златевъ.

срещу мъчно достъпния в. Чеганъ бѣха безмислени и трудни, затова трѣбваше да се заплаши по-рано тила му, като се заемеше в. Св. Спиридонъ или пъкъ 1/3 бригада да настѣпеше по енергично къмъ в. Джематъ-Ери. Действително, 3-а Дивизия е правила опити за настѣпление сев.-изт. на в. Чеганъ, но дала много жертви и изоставила по-нататъкъ тази важна операция.

3/6 пех. бригада на 1 Септември 1916 г. следъ като се сражава непрекъснато цѣли две седмици и даде много жертви, бѣше изтеглена отъ позициитѣ при с. Горничево, смѣнена отъ части на 8-а пех. Дивизия и оставени въ разположение на Щаба на 1-ва Армия. На бригадата бѣше дадена после по-лека задача — да отбранява линията отъ с. Петърско по южнитѣ поли на Мала-рѣка планина до в. Вичъ (стрѣменъ и гористъ планински колосъ 2065 м.). Фронта на бригадата се усилваше съ частъ отъ 23 и 15 пех. полкове. Къмъ артилерията на бригадата бѣха придадени 1-а и 2-а не с. с. батареи отъ 18 артилер. полкъ. 15 пех. полкъ бѣше прѣснатъ на нѣколко мѣста: за гарнизонъ въ гр. Леринъ и Битоля, а една дружина бѣше насочена къмъ с. Рула, отъ дѣто по непровѣрени сведения настѣпвала голѣма неприят. колона.

3-а Конна бригада охраняваше дѣсния флангъ на бойното разположение и отби една неприятелска атака между селата Рудникъ и Ракита съ съдействието на 2-а конна и 2/12 полска батареи.

На 11 Септември 3/6 бригада и придаденитѣ ѝ части се оттеглиха на главната позиция на самата Мала-рѣка планина. Конната бригада се оттегли на бивакъ къмъ с. Церово. Къмъ 3/6 бригада се присъединиха 4/8 полска батарея а една планинска батарея — къмъ 52 полкъ при с. Невеска.

Между това сръбскитѣ дивизии, засилени съ французки части, минаха въ настѣпление срещу 8-а Дивизия, пробивайки фронта при с. Горничево и Петърското-езеро, вземайки въ пленъ нѣколко батареи, като достигнаха съ лѣвото си крило с. Екши-су. При Гара Баница складоветѣ бѣха разхвърлени, телефоннитѣ жици изпокъсани и връзката между частитѣ изгубена. Силни неприятелски части настѣпиха и по фронта на 3/6 бригада, като упражняваха по-голѣмъ натискъ къмъ с. Церово и Кирли-дервентъ, заплашвайки лѣвия ѝ флангъ.

Отстъплението на частитѣ отъ 8-а Дивизия взимаше лошъ характеръ и поставяше въ критическо положение и 51 и 52 полкове. Трѣбваше частъ отъ 23 пех. полкъ съ помощта на 3/12 и 2-а конна батарея да се намѣсятъ, за да задържатъ временно противника. 2/12 батарея едва успе да се изтегли по шосето Церово — Баница на трѣсъ по орждейно, като откачаше отъ време на време и откриваше огънь по настѣпающитѣ неприятелски колони.

На 14 Септември 3/6 бригада отстъпи отъ Мала-рѣка планина и всички части се събраха презъ нощта въ с. Росна, дето бѣше опредѣленъ сборния пунктъ и отъ тамъ на 15 с. м. се насочиха къмъ опредѣленитѣ имъ участъци на нова позиция.

Леринска позиция.

Сръбскитѣ дивизии разшириха настѣплението си по цѣлия фронтъ и принудиха 1-а Армия да заеме съ дѣсния си флангъ нова линия, а именно:

Малко Преспанско езеро, к. 1550, 1 клм. сев. на гр. Леринъ с. с. Арменохоръ, Петоракъ, в. Старковъ Гробъ, в. Каймакчаланъ. Новата позиция се зае за отбрана както следва:

1/6 пех. бригада, полк. Николовъ Ас. заема участъка отъ с. Петоракъ до с. Арменохоръ съ 33 и 15 пех. полкове.

3/6 пех. бригада полк. Тасевъ съ 51 и 27 пех. полкове — участъка отъ височината 1 клм. сев. на гр. Леринъ до сев. с. Песодери,¹⁾ и

2/9 пех. бригада, полк. Петровъ съ 52 пех. и 4 опълч. полкове по на западъ до Малко Преспанско езеро.

Най-важни участъци бѣха тези при с. Арменохоръ заета отъ 2/15 и 3/15 дружини и височината надъ гр. Леринъ — заета отъ 51 пех. полкъ. На изтокъ отъ 1/6 бригада позицията се отбраняваше отъ 8-а пех. Дивизия. — Отъ тритѣ бригади нито една не бѣше въ своя чистъ съставъ и всички поотдѣлно се командваха направо отъ Щаба на Армията въ Битоля.

Артилерията за отбрана на тъй разтегнатия фронтъ бѣше слаба и първоначално състоеше само отъ три полски батареи на подполк. Карадимовъ, разположени северно и

¹⁾ Тука се намира важния Песодерски проходъ който съединява Пелагонийската равнина съ Костурско и южна Албания и Тесалия.

сев.-западно на с. Арменохоръ; 9/1 план. батарея подържаше дѣсния участъкъ на 3/6 бригада. 4/8 полска батарея стоя само единъ день въ района на 1/6 бригада, следъ което замина къмъ частта си.

Срещу така заетата и набързо укрепявана линия, противникътъ почна отново настѣплението си съ 156 французка Дивизия (1 и 2 зуавски и 175 и 372 французки колониални полкове).

Първитѣ сгѣстени неприятелски групи се явиха на 15 Септември. Нашитѣ части сутринта неизвестно по какви причини почнаха да отстъпватъ по фронта Леринъ — Арменохоръ, като увлѣкоха и батареитѣ. Това обаче бѣше своевременно забележано и частитѣ повърнати на мѣстата си.

Първата по сериозна неприятелска атака бѣше предприета срещу височината сев. на гр. Леринъ, отбранявана отъ 51 пех. полкъ и 1 рота отъ 15 полкъ. Подъ силния напоръ на противника и неговия съсредоточенъ огънь 2/51 дружина не можа да издържи и се подаде назадъ, но подкрепена отъ резервни части водени отъ командира на 3/6 бригада, тя можа да заеме отново изгубената си позиция*). Батареитѣ въ тоя бой изстреляха много снаряди и имаха загуби както въ хора, така и въ разрушени и повредени орждия.

Отъ къмъ с. Арменско по скалиститѣ височини отбранявани отъ 51 и 27 полкове се опита да настѣпи една руска бригада. Тя бѣше задържана отъ загнездилитѣ се въ скалитѣ защитници. На 18 Септември 9/1 планинска батарея бѣ премѣстена при к. 1100, за по-ефикасна подкрепа на частитѣ, които трѣбваше да се противопоставятъ на готвения отъ противника обходъ къмъ голѣмото село Буфъ.

На 18 септември пристигна въ помощ на 1/6 и 3/6 бр. 2/12 артилер. отдѣление идещо отъ Беласица пл. следъ нѣколко дневенъ усиленъ маршъ. Съ идването още на 3/3 гауб. 12 см. бат. (2 орждия на пор. Тодоровъ В.) и една дълга батарея отъ 1 герм. резервенъ полкъ (2 ор. 10½ см.) артилерията се значително засили и даде куражъ на уморенитѣ

*) И до днесъ на самия връхъ северно отъ гр. Леринъ стоятъ запазени единъ до другъ гробоветѣ на французки и бѣлгарски войници паднали въ рѣжкопашния бой на този день.

пехотни части. Командването и организацията се пое от командира на 12 артилер. полк полк. Цъновъ на 20 септември.

Мѣстността не предлагаше добри артилер. позиции и затова повечето батареи се разположиха въ гънкитъ $1\frac{1}{2}$ клм. сев. отъ гр. Леринъ, дето се образуваха: дѣсна група подполк. Карадимовъ: 2, 3, 4 и 5 полски бат. отъ 12 артилер. п., 3/3 гауб., 1/8 дълга и 9/1 план. бат.; Лѣва група подполк. Тимовъ — задъ у-ка на 1/6 бриг.: 1/12, 6/12 и 3/19 с. с. и 1/18 и 2/18 не с. с. батареи.

Неприятелската артилерия ставаше отъ день на день все по-деятелна; забелезваха се вече нѣколко дълги франц. батареи, съ които борбата мжно се водѣше, тъй като срещу тѣхъ разполагахме само съ 1 дълга батарея.

Особено ожесточени бѣха неприятелскитѣ атаки срещу 33 и 15 пех. полкове. Мѣстността между с. с. Арменохоръ и Петоракъ бѣше изровена отъ снаряди и постоянно бѣше обектъ на тежъкъ барабаненъ огънь, съ който тукъ за пръвъ пжтъ се запознахме.

На 24 септември бѣше отбита една силна атака срещу Арменохоръ.

Въпреки, обаче, на всички неприятелски пристѣпи, Леринската позиция се задържа до края на м. септември.

Планътъ на Генералъ Сарай е билъ да разбие 1/6 и 3/6 пех. бригади и съ това да открие фронта на частитѣ заемащи Старковъ гробъ и Каймакчаланъ. Френскитѣ части обаче, настѣпващи при Леринъ подъ командата на генералъ Cogdonier са действували мудро, за което последния е получавалъ упрѣци отъ генералъ Сарай, който е пристигналъ лично въ с. Баница.

Сръбскитѣ дивизии са действували много по-енергично срещу в. Каймакчаланъ и следъ нѣколко дневни упорити боеве успѣватъ да го завладѣятъ въ една кръвопролитна нощна атака на 1 октомври. Съ загубването на Каймакчаланъ тоя планински колосъ и ключъ на Битолското поле, короната на който снѣжно-бѣла, се вижда отъ десетки километра, се наложи на 1 армия да се отегли на главната отбранителна линия Кенали — Меджитли, т. е. на сжщата, отъ дѣто бѣше тръгнала на 17 августъ.

Неуспѣхътъ при в. Чеганъ повлече тоя при в. Каймакчаланъ, а двата заедно повлияха до голѣма степенъ по-късно

за неуспѣха при Добро-поле. За забелезване е, че тритѣ тѣзи прочути височини лежатъ на сѣщата права линия, която почва отъ Чеганъ, минава презъ Криволакъ — Щипъ — за сърдцето на България — София.

Кенали — Меджитли.

На 2-и Октомври бѣха принудени безъ бой да се оттеглятъ и тритѣ бригади: 1/6, 3/6 и 2/9 на главната отбранителна линия, която заеха за отбрана последователно: 1/6 бр. отъ ж. п. линия Битоля — Кенали до пѣтя Холевенъ — Клещина; 3/6 бр. по на западъ до в. 2094., и 2/9 бр. отъ тамъ до Прѣспанското езеро при с. Д. Дупени.

Артилерията се прегрупира и батареитѣ заеха: въ участъка на 1/6 бр. групата на майоръ Тимовъ — три батареи 12 арт. полкъ, 3/19 полска и 2/18 не с. с. батареи въ полето между с. Лажецъ и ж. п. линия при Кенали. Въ участъка на 3/6 бр. — около с. Велушина групата на подполк. Карадимовъ — три батареи отъ 12 арт. полкъ и 3/3 гауб. батарея и групата на подп. Стаматовъ 1/1 и 9/1 планински батареи.

При 2/9 бригада — групата подполк. Подгоровъ — 5/1 и 5/2 план. батареи. (вж. карта № 3).

Тежката германска артилерия — група А на капитанъ Гемайнвизеръ при селата Велушина (7/2 баварска и 1/8 резервна 10¹/₂ с/м дългобойна батарея), въ с. Породинъ 3/5 15 см. гауб. батарея и въ с. Жабяни № 219 Мърза 21 с/м.

Както се вижда артилерията бѣше вече доста засилена и можеше да даде добра поддръжка на пехотата. Последната заемаше същитѣ окопи построени отъ 8-а Дивизия преди настѣплението отъ 17 Августъ. Окопитѣ бѣха обаче съвсемъ слаби, непригодни за позиционна война. Нѣколко мѣсеци I Армия е стояла тамъ безъ да създаде що годе добре укрепена линия. Окопи съ слабъ профилъ, които въ време на дъждъ се пълнѣха съ вода, скривалища и заслони, които приличаха повече на сѣнници противъ слънце, а не противъ гранати, това бѣха фортификационнитѣ работи, които завариха новитѣ части.

Безъ никакви тилни позиции и ходове за съобщение, новитѣ защитници трѣбваше да се топятъ подъ убийствения артилерийски огънь, разтегнати въ една непрекъсната тънка

линия. Този пропускъ на Щаба на I Армия, разположенъ удобно въ гр. Битоля, коштува живота на много български офицери и войници.

Позицията водеше по склона южно отъ с. Велушина, следъ което се издаваше доста напредъ въ форма на джга край с. с. Меджитли и Кенали и по-нататъкъ по лѣвия брѣгъ на Сакулевската рѣка (2/8 бригада) въ Завоя на Черна. По такъвъ начинъ най-лесно уязвима отъ противника бѣше издадената напредъ позиция около с. Кенали, и сжщевременно най-мѣчно подържана отъ нашата артилерия, за която липсваха добри позиции въ полето. Тамъ и противника насочи своитѣ удари, като струпа една артилерийска маса при к. 589. — само на 2 клм. отъ нашитѣ пехотни окопи и на цѣли 10 клм. отъ нашитѣ батареи. Ето защо щѣше да бжде по-добре, ако 3/6 бригада бѣше изнесена напредъ къмъ с. Градешница или Драгошъ и съ това да облекчеше положението на частитѣ въ равнината.

Първата неприятелска атака срещу новата позиция бѣше насочена срещу позициитѣ на 15 Ломски полкъ при с. Лажецъ (Щаба на полка бѣ въ самото село) и по склона юго-западно на с. Велушина.

Презъ нощта на 5 срещу 6 Октомврий противникътъ произведе нападение въ интервала между 2-а и 3-а дружина на 15 пех. полкъ, а на 6-и още отъ сутринята откри силенъ артилерийски огънь, но повече отъ леки батареи. Следъ пладне неприятелската пехота въ гъсти вълни започна настѣпление си систематически и много дръзко, като на полско учение, предвождана отъ двама офицери на коне. Първитѣ вълни достигнаха близо до теленитѣ мрежи, като подъ убийствения огънь на батареитѣ, както на група Карадимовъ, така и на фланкирашитѣ отъ полето на група Тимовъ, търпѣха огромни загуби. Полето почернѣ отъ хора на атакующитѣ и батареитѣ едвамъ смогваха да се справятъ съ изобилно явяващитѣ се цели. Настѣплението се разшири не само срещу с. Лажецъ, но и къмъ с. Меджитли. Напорътъ бѣше най-силенъ срещу 3-а и 4-а дружини на 15 полкъ и 7-а опълченска рота, които дочакаха спокойно атаката и я отбиха въ упоръ.

Отъ батареитѣ пострадаха 1/8 германска; тя бѣ хваната въ вилка отъ тежка неприятелска батарея и ѝ бѣха запалени снарядитѣ.

Така бѣ отбита първата атака на противника, който настѣпи много смѣло, но и панически отстъпи назадъ, като остави на полесражението много трупове. Единъ отъ конетѣ се върна назадъ безъ ездачъ. Атакувала е една руска бригада. Съдбата бѣше довела на тоя боенъ фронтъ два братски народа единъ срещу други въ кървава борба.

За обединение командването на тритѣ пехотни бригади, действащи отъ Преспанското езеро до Кенали пристигна Щаба на 2-а пех. дивизия (Полк. Петровъ и началника Щаба Полк. К. Николовъ), който се разположи въ воденицата при с. Бистрица. Командването на артилерията се възложи на Командира на 12 Артилерийски полкъ Полковникъ Цѣновъ, който премѣсти наблюдателния си пунктъ въ манастира при с. Канина при командира на тежката германска артилерия, за да я има по-лесно подъ ржка.

2-ра Дивизия сега влизае въ подчинение на Щаба на 11 германска Армия (генералъ фонъ Винклеръ) въ Прилепъ, който трѣбваше да уреди разбърканитѣ части отъ 1-а Армия и да задържи положението.

Плана на генералъ Сарай е билъ пакъ съ настѣпление къмъ Битоля, да облекчи положението на атакующитѣ въ Завоя на Черна. Тоя планъ обаче, поради упоритостта на частитѣ отъ 2-ра Дивизия бѣ осуетенъ, а генералъ Cordonnier. за неуспѣха му бива смѣненъ. *)

Въ днитѣ между 6 и 14 Октомври се водѣха и отъ дветѣ страни ожесточени артилерийска престрелки. Пехотнитѣ линии, както и батареитѣ бѣха държани подъ тежъкъ огънь особено на 9, 12 и 13 октомври. Свищовския полкъ бѣше най-вече изложенъ на тоя огънь и се топеше бавно подъ него. Въобще частитѣ въ полето бѣха по-зле. Вода постоянно пълнеше окопитѣ имъ и колкото повече ги копаеха на дълбоко, за да се запазятъ отъ неприятелскитѣ снаряди, толкова повече вода извираше. При същото положение почти бѣха и противникитѣ отсреща. Имаше дни на негласно примирие, когато войскитѣ отъ дветѣ страни не стреляха, а излизаха вънъ отъ окопитѣ да се припичатъ и сушатъ на есенното слънце. Природата като чели подсецаше сражаващитѣ се да прекратятъ кръвопролитие — но това не траеше за дълго.

*) Вижъ Gen. Saraié — „Mon commandement en orient“.

Бързи заповеди идваха отъ задъ отъ щабоветъ и борбата пламваше отново.

На 14 октомври бѣше вториятъ и най-сериозенъ опитъ на съглашенцитѣ да продължатъ настѣплението си. Утринната мъгла още застиляше влажното Битолско поле, когато многочислени неприятелски батареи забѣлваха огънь отъ невидимитѣ си гнѣзда, който съ настѣпване на деня се засилваше. Рѣка Черна, разлела водитѣ си, лѣщеше като грамадна змия губейки се задъ Мориховскитѣ скали далечъ къмъ Вардара.

Огънятъ този пжтъ бѣ насоченъ върху 33 полкъ и лѣвия флангъ на 15 полкъ (2-ра др.). За облекчение положението имъ тежкитѣ батареи отъ групата А откриха стрелба и съ това привлѣкоха частъ отъ огъня върху себе си.

Къмъ 11^{1/2} часа неприятелската пехота атакува, на мѣста отъ много близко разстояние съ викове „ура“. Съ преграденъ огънь атаката бѣ отбита. По цѣлия фронтъ огъня продължаваше съ голѣма сила, и се сливаше въ единъ общъ тънтежъ, на когото полскитѣ батареи образуваха само фона. Пушечната стрѣла, макаръ и честа, се губеше. До късно вечерята противника атакува на нѣколко пжти. Чуваха се викове на пияни руси. Французитѣ ги опивали, та така по-лесно да ги използватъ въ тоя безуменъ бой. Участъка Меджитли — Канали бѣше цѣлиятъ следъ обедъ подъ тежъкъ барабаниенъ огънь и въ позициитѣ бѣха образувани интервали почти не заети отъ никого. Толкова много загуби даде 33 пех. полкъ. И до днесъ стоятъ край селата Кенали и Меджитли гробоветѣ на православни руси, запазени грижливо съ желѣзни огради, и съ означение имената на падналитѣ, Нѣмѣрили своята кончина тѣй далече отъ отечеството си.

Атакували са два руски и три французки полкове и са дали 2000 убити и ранени войници и 4 офицери. Наши убити двама офицери отъ 33 пех. полкъ и много войници а отъ 15 полкъ — 1 офицеръ и 76 войници.

Следъ пропадането и на тази французка атака, до 14. Ноемврий на фронта на Дивизита се водѣха постоянно артилерийски боеве. Нашитѣ батареи често биваха подложени на разрушителния огънь на дългобойни неприятелски батареи разположени въ дълбоки закрити долове при с. с' Клещина, Каленикъ и др. Отъ единъ снарядъ бѣ раненъ командира на 1/12 артелерийско отделениѣ подполковникъ Карадимовъ. За

борба съ неприятелската артилерия, която тормозеше много и пехотните части. Въ участъка на 2-ра Дивизия дойдоха две германски морски 15 с/м. орждия „Адамъ“ и „Ева“ и излъзоха на позиция при с. Бистрица. Действието имъ бѣше отлично, особено върху артилерийската маса при к. 589, чито снаряди, складирани съвсемъ на открито, биваха нѣколко пжти запалени. Но поради липса на снаряди, тѣ трѣбваше да прекратяватъ стрелбата, безъ да дочакатъ пълненъ резултатъ. Скоро и тѣ бѣха открити и достигнати отъ неприятелската артилерия. Обстреляно бе чакъ селото Бистрица и щаба на 2-ра Дивизия се премѣсти въ манастира Христофоръ, който предлагаше всички удобства за единъ добре уреденъ щабъ.

Въ Завоя на Черна сръбските дивизии имаха постояненъ успѣхъ. Следъ като минаха р. Черна при Бродъ и Скочивиръ, тѣ напредваха къмъ с. Пологъ. Особено са пострадали 3/8 бригада и набързо хвърленитъ въ бой 39 и 40 пех. полкове, току що дошли отъ Бѣломорския брѣгъ.

Въ Завоя на Черна бѣше пратена въ помощъ 3/12 батарея, която участвува въ ожесточенитъ боеве при височинитъ два Ера, като изгубва батареиния си командиръ поручикъ Ст. Дамяновъ (тежко раненъ и после починалъ), и третъ си орждия разрушени остава въ пленъ.

На 14 ноември 2-ра Дивизия издържа още единъ отчаянъ опитъ на противника да пробие битолския фронтъ. Стражата на Битоля, обтегнала предъ прага на града дълбоко врезанитъ си окопни линии, издържа и тоя пътъ голѣмия натискъ на съглашенцитъ. А имаше защо последнитъ да полагатъ усилия за пробиване на фронта. Защото не можеха сърбитъ да гледатъ спокойно хубавия градъ съ многото черкви, манастири и високи бѣли минарета, когото тѣ искаха да направятъ столица на Кралъ Петъръ, а изнѣженитъ французи бързаха да се настанятъ на топло предъ настъпващата зима.

Канонадата започна по-силна въ Завоя на Черна и се разпространи по цѣлия фронтъ на 1/6 бригада отъ Кенали до Меджитли. Това бѣше сжщата позната канонада, глуха и продължителна, която тормозеше частитъ вече три месеца. Следъ пладне противникътъ атакува най-силно срещу 33 полкъ, комуто нанасяше много загуби, но безъ успѣхъ. Частъ отъ окопитъ на тоя полкъ бѣха останали безъ защитници и на-

чалниците се чудеха какъ да запълнят празнините, но противника не посмъ да ги заеме. Преградниятъ огънь на батареитъ му пречееше доста за това.

Борбата въ Завоя на Черна продължаваше до късно презъ нощта и въ резултатъ 8-а и 3-а Дивизия са отстъпили на задни позиции. Това повлече и отстъпването на 2-а Дивизия, която счупи лъвия си флангъ назадъ и зае междинната позиция на линията Острець—Велушина—Бистрица—Оптичаръ. 2/9 бригада остана на старитъ си позиции. Батареитъ се разположиха — лекитъ около с. Бистрица, а тежкитъ — при с. с. Христофоръ и Буково.

Отстъпването на Битоля.

На новата позиция стана прегрупироване на частитъ, което се улесни още повече съ пристигането Щаба на 6-а пехотна Дивизия, който следъ привършване на побъдоносните операции въ Добруджа съ 2/6 бригада, се прибра при повечето си части. Щаба на Дивизията се разположи въ с. Магарево и пое командването на 2/9 бригада съ 52 пех. и 4 опъл. и 3/6 бр. съ 51 и 15 пехотни полкове отъ Пръспанското езеро до с. Велушина. 27 и 33 пех. полкове останаха въ подчинение на Щаба на 2-ра Дивизия по на изтокъ до ж. п. линия Битоля—Оптичаръ.

На тая временна и твърде неудобна позиция не се водиха сериозни боеве и на 18 ноември, вследствие положението въ Завоя на Черна, командующи армията генералъ фонъ Винклеръ даде заповедъ за общо отегляне на 11 армия на главна отбранителна линия северно отъ гр. Битоля, съ което тоя градъ падна въ ръцетъ на противника. Отстъпването на втората македонска столица отъ стратегическа гледна точка не представляваше особена стойност и бѣше наложително, още повече че подвоза на 3/6 и 2/9 бригади бѣше крайно затрудненъ, но причини силно морално въздействие върху духа на войскитъ и окуражи сърбитъ въ възможността да се добератъ до своята територия.

Оттеглянето презъ гр. Битоля стана извънредно трудно. Маса тилови части съ своитъ нескончаеми обози бѣха задръстили улицитъ на града. Тѣмъ мжно се напускаха удобнитъ квартири на хубавия градъ, макаръ че противника отстоеше

само на 10 км. Артилерийските части съмжа си пробиваха път изъ тоя хаосъ. 2/12 артилерийско отдѣление и тежката артилерия се оттеглиха по шосето Битоля—Могила, а по шосето Битоля — Рѣсенъ само 1/12 и 2/12 полски батареи. 3/6 бригада съ четиритѣ планински батареи отстъпиха при крайно трудни условия презъ непристъпнитѣ планински чукари, дето вече прехвърляше снѣгъ. Първитѣ пехотни части почнаха да пристигатъ на новата позиция едва на обѣдъ на 19 ноември, съсипани отъ трудния пътъ и мокри до кости отъ есения дъждъ.

ЧАСТЪ III.

Червена стена — к. 1248.

Описание на позицията.

Новата линия, която се даде за отбрана на 6-а Бдинска Дивизия минаваше отъ Прѣспанското езеро, 2 клм. южно отъ с. Сливница, к. 2105, в. Перистеръ, с. с. Търново, Снѣгово, Ращани до шосето Битоля — Прилепъ, т. е. около 25 клм. дължина. Мѣстността, въ която 6-а Дивизия прекара боенъ животъ повече отъ две години, е силно пресечена, планинска и разнообразна. Срещатъ се голѣми контрасти: отъ най-голѣмитѣ планински върхове до низкитѣ езера и полета. Баба планина изпълня съ своята мощна снага цѣлото пространство между Прѣспанското езеро и Битолското поле, като се ограничава отъ сѣверъ съ шосето Битоля-Ресенъ. Шосето минава презъ две красиви котловини, тази на селата Цапари-Лера и другата на гр. Ресенъ.¹⁾ Планината изобилствува съ високи върхове, най-голѣмъ отъ които е величествения Перистеръ²⁾ (2610) м. или Захарна шапчица, както го наричаха французитѣ, заради постоянно блѣстящия върху него снѣгъ; после в. Гарванъ, Средорока (2153), Буджоитѣ (2449), Герговъ камъкъ и др. Позицията минаваше презъ всички тия върхове и се спускаше по тоя гребенъ въ полето при с. Търново, чрезъ последната издѣнка наречена Червена стена.

Червена стена! име, отъ което всѣки участникъ въ боеветѣ, които се разиграха тамъ, изтрѣпва; име, което се на-

¹⁾ На западъ Баба планина се спуска стрѣмно право въ обширното тихо и гладко като огледало Прѣспанско езеро. Гледано отъ високо езерото представлява, вѣлшебна картина съ чудно преливащи се цветове, отъ светло-янтаренъ до тъмно маслиновъ. Отсреща се оглежда дивия и голъ връхъ Томоросъ.

²⁾ Перистеръ — бѣли гълъби. Отъ него се открива очарователна гледка, отъ високитѣ върхове на Шаръ пл. до далечния Олимпъ; въ ясно време се вижда чакъ солунското пристанище.

пълно оправда съ изобилно пролътата човършка кръвъ. Стена отъ гранитни камъни и човършки трупове. Отначало гола, колкото се качва на горе повече обрасла съ красива борова гора, въ която се срещаха забравени люлки и следи на идвалитъ тукъ излетници отъ богатитъ жители на селата Търново и Магарево и отъ гр. Битоля.

Масивътъ съ к. 1248 е резко отдѣленъ отъ околнитъ планини: отъ сѣверъ съ тѣсното корито на р. Шемница, отъ югъ съ котловината Лера-Братиндолъ и отъ изтокъ съ Битолското поле. Пжтища въ тила на позицията липсваха. Единственото шосе Битоля—Ресенъ почти не се използваше. Подвоза отъ тила ставаше по коларския пжтъ Лера—Черновче — Лопатица, който въ време на дъждъ приличаше повече на блато.

Гори изобилствуваха въ района на Дивизията и можеха да се употребяватъ отлично за укрепяване на позициитъ, както и за домакинско устройство на частитъ. Нѣмаше, обаче, организация при сеченето и маса хубави гори, грамадно народно богатство, се унищожиха съвсемъ безразборно. Хубави борови гори красѣха високитъ склонове на Перистеръ, при Маловище, Кажани и др., широколистни при Цапари, Срѣпци, Гопешъ и пр. Оголиха се мѣста, дѣто гората можеше да служи за маска, не се уредиха бичкиджийници за получаване на дърски и рами, отъ които имаше голѣма нужда. Такива се построиха едвамъ по-късно: една въ Цапари — парна и една въ Маловица — водна. Близки до позицията гори се унищожиха и отъ неприятелскитъ снаряди.

Населени мѣста имаше наредко. Тукъ тамъ въ низинитъ се бѣлѣха малкитъ македонски села, тия които бѣха оцѣлѣли отъ пожара на турско и срѣбско време. Това бѣха селата: Цапари, Срѣпци, Рамна, Лера, Кожани, Гявато, Сливница, Козякъ, Царидворъ и др., чифлицитъ Рахотнинъ и Братинъ-долъ и голѣмитъ цинцарски села Търново, Магарево, Гопешъ и Маловица. Съ почване на боевете селата близо до фронта бѣха разрушени отъ неприятелската артилерия, а после окончателно сринати отъ нашитъ части за дървенъ и др. материалъ.

Отъ къмъ страната на противника мѣстността бѣше сжщата. Важни бѣха подстъпитъ на к. 1248, последнитъ разклонения на която се губѣха въ гр. Битоля: Градътъ лежеше

само на 5 клм. отъ позициитѣ, т. е. въ сферата на артилерийския огънь, но служеше за добро прикритие на близкия имъ тилъ. Добри пжтища въ тила на противника изобилствуваха, а ж. п. линия отъ Солунъ влизаше въ самия гр. Битоля.

Най-важни участъци отъ нашата позиция бѣха Червена стена и к. 1248. Първата се спускаше съ стръмни склонове на изтокъ въ р. Драгаръ (между с. Дихово и Нижо поле), и на сев.-западъ въ р. Голѣма при селата Търново и Магарево, въ дола на която се бѣха закрили повечето резерви, кухни и пр. Червена стена се дѣлеше на три части; най-низко — последния контра форсъ, нареченъ купола (куполна висота), после малка седловина, в. Шутка, и най-горе — Герговъ камъкъ.

Масивътъ 1248 се състоеше отъ верига изпъкнали височини следващи една следъ друга отъ позицията къмъ сев.-западъ: Снѣговска, Скалиста, Наблюдателна, Бригадна и Опълченска. Всички бѣха голи и се спускаха стръмно раздѣляйки се на ребра и образувайки скрити долове.

Заетата отъ пехотата позиция бѣше на наведения къмъ противника склонъ и така изложена по-добре на артилер. му огънь, безъ да може да се обстрелватъ съ картеченъ огънь продълно близкитѣ подстъпи.

Разположение на пехотата.

Позицията се зае отъ пехотнитѣ части и се раздѣли на три участъка (запов. по 6-а Див. № 65 отъ 22.XI.16 г.).

Дѣсенъ: 2/9 бригада, Полковникъ Петровъ съ щабъ с. Маловище, отъ Прѣспанското езеро до в. Перистеръ — съ 1/15, 1/4 опълченска (3 роти) и 1/52 дружини, 4 картечници отъ 52 полкъ и 217 герм. картечно отдѣление.

Среденъ — 1/6 бриг., Полк. Николовъ, щабъ с. Рахотинъ, — съ 3/52 рота и 2 карт., 2/52 и 3/52 друж. съ 6 карт., 219 герм. карт. отдѣление, 2/6 пионерна рота, 2/15 и 4/15 дружини — отъ Перистеръ до Братиндолъ.

Лѣвъ — 3/6 бр., Полковникъ Тасевъ, щабъ с. Драгожани — съ 51 пех. полкъ (3, 1 и 2 друж. и 5 карт.), 2/4 опълч. друж., 4 карт. отъ 7 герм. отдѣление и 2/5 германска пионерна рота, отъ Братинъ долъ до с. Рацани.

По на изтокъ заема позиция 8-а пех. Дивизия. Щаба

на 6-а Дивизия — въ с. Рамна, като въ последствие се премѣсти въ с. Срѣпци.

Както се вижда, частитѣ бѣха разбъркани — нито една не бѣше въ пълния си съставъ.

Разположение на артилерията.

Дивизията разполагаше само съ две полски и 7 планински батареи, които се разпредѣлиха така: две план. бат. въ у-ка на 2/9 бр.; полскитѣ 1/12 и 2/12 и 1/1 планин. бат. въ 1/6 бр. и останалитѣ планински бат. три германски и една австрийска — въ 3/6 бр. при К. 1248. На тази малочислена артилерия се даваше задача да дава подкрепа на толкова широкъ фронтъ. За полскитѣ батареи удобни позиции нѣмаше, затова се използваха фланкирующии позиции, макаръ и слабо маскирани.

Въ гънкитѣ на Опълченската вис. бѣха разположени 1/12 и 1/7 батар. съ задача да биятъ подстъпитѣ къмъ Червена стена, а 2/12 и 1/1 бат., отъ Магаревски долъ да стрелятъ предъ к. 1248 и Братиндолъ.

2/12 артилер. отдѣление влѣзе въ подчинение на съседната 8-а Дивизия при с. Ращани като съ една батарея (5/12) можеше да подържа к. 1248.

Артилерията въ Дивизията се командваше отъ ком. на 12 арт. полкъ съ щабъ въ с. Магарево, а после въ с. Срѣпци. Тилтъ на батареинитѣ позиции бѣ откритъ и подвозътъ можеше да става само ноще.

Първитѣ боеве на Червена стена.

Противникътъ скоро настѣпи къмъ новата ни позиция и на 25 Ноември предприе първото нападение върху Червената стена съ около една дружина (отъ 63 Италиански полкъ). Червената стена се заемаше отъ 52 полкъ: съ 9-а рота отъ с. Търново до Куполата, 5-а рота на Шутка и 6-а рота чакъ до Герговъ камъкъ. Утрината на 25-й бѣше влажна, и мъгливи вѣлиа прииждаха отъ горе и отминаваха по позицията, като се раздробяваха между клонетѣ на боровата гора и се отнасяха нататъкъ. Често и за дълго време мъглата се задържахше и пречеше на наблюдението.

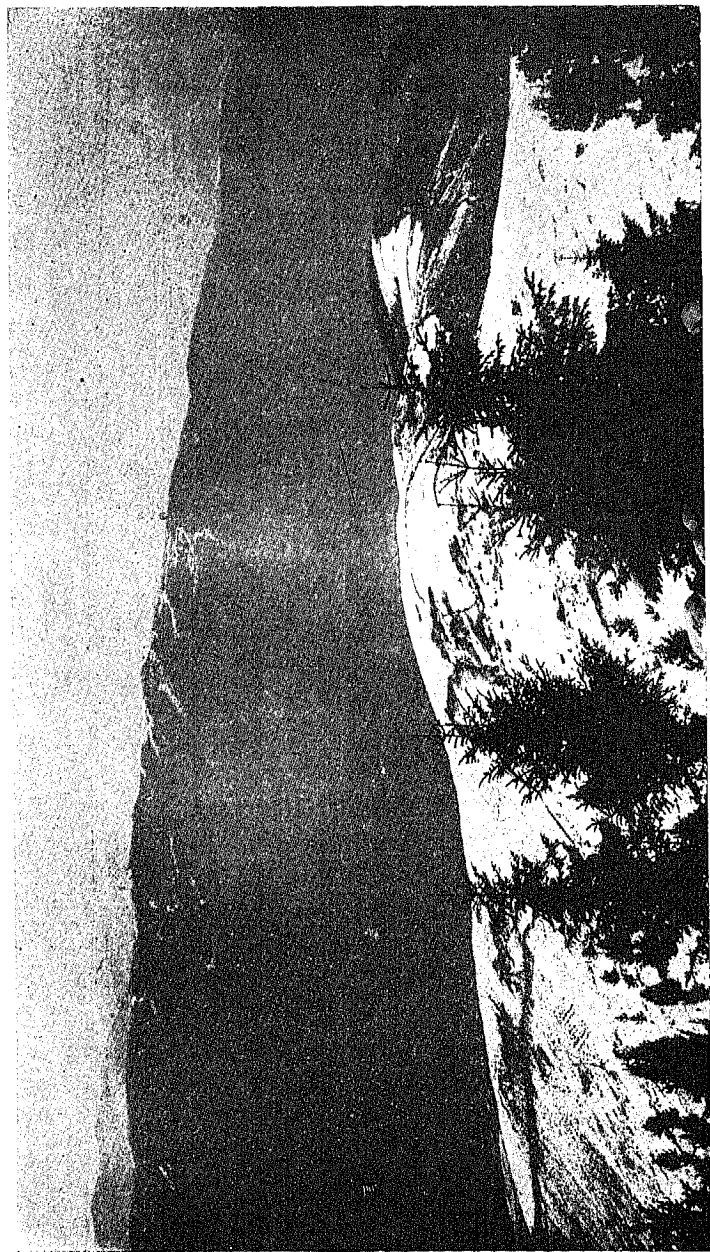
Съ разсъмване неприятелската артилерия откри силен огън по цѣлата линия. Пехотнитѣ патрули се върнаха и донесоха, че неприят. вериги настѣпватъ къмъ с. Дихово. Тогава всички постове и патраули се прибраха и скоро се завърза честа пушечна и картечна престрелка. 1/12 и 1/7 батареи откриха преграденъ огънъ. Противникътъ биде спренъ и почна да се окопава. Желаящи шурмоваци обаче отъ 52 полкъ нападнаха съ бомби противника, изненадаха го въ мъглата и го прогониха къмъ Дихово вземайки 1 пленникъ и разни трофеи.

Отъ къмъ с. Нижо-поле се опитаха да настѣпятъ други неприят. вериги, но бѣха прѣснати отъ 3/52 рота, която бѣше се загнѣздила между скалитѣ и папратитѣ надъ Герговъ Камъкъ. Тамъ бѣха заловени още нѣколко пленници. Тая първа среща на Червена стена даде добри резултати и повдигна духа на войницитѣ.

Въ село Нижо-поле пристигнала една частъ отъ отряда на албанския водителъ Есадъ Паша, която сжщо взела участие въ тази атака.

Следъ несполучливата атака на 25, противникътъ предприе на 27 Ноември ново настѣпление, този пътъ срещу к. 1248. Отъ рано неприят. артилерия около Битоля и Бруникъ започна съ усилена дейность. Къмъ пладне тя обстреля съ разрушителенъ огънъ селата Търново и Магарево, дето се намираха множество резерви, кухни и пр. Погрешно разположени тъй близко до бойната линия, тия части ги обзе паника и тѣ трѣбваше да се премѣстятъ отъ тамъ, следъ като дадоха доста жертви. Мнозина потърсиха убѣжище въ магаревската черква, но нѣколко снаряди пробиха и нейния покривъ.

Следъ пладне неприят. огънъ се усили по цѣлия фронтъ и задъ облацитѣ прахъ и мъгла се забелезаха настѣпващитѣ неприят. пехотни вериги между Битоля и Снѣгово. Къмъ 3 часа неприят. огънъ се съсредоточи върху к. 1248 дето ротитѣ отъ 51 пех. полкъ (полк. Жабински) и 4 опѣлч. полкъ търпѣха сериозни загуби въ още не добре укрепенитѣ си позиции. Тежки снаряди и мини засипваха окопитѣ и картечницитѣ. Противникътъ настѣпи съ две дружини въ първа линия и една въ поддрѣжка. Малки групи успѣха да проникнатъ въ окопитѣ на 1-а опѣлченска рота, но контрѣ

Червена стена зиме, гледана отъ Перистеръ. На втори планъ — масива съ к. 1248 (x).
и Снѣговската висота (xx).

атакувани отъ 5-а и 4-а роти, предвождани отъ майоръ Петровъ отъ 51 пех. полкъ, бидоха прогонени отъ тамъ и обърнати въ бѣгство, доразстроени отъ нашия артилер. огънь. Ефикасниятъ преграденъ огънь на батареитъ изолира първитъ неприятелски вълни отъ тѣхнитъ подрѣзки и даде възможност на нашата пехота да се разправи съ навлѣзлитъ въ окопитъ ѝ неприят. войници. Преграденъ огънь предъ застрашения участъкъ дадоха 2/12 и 1/1 батареи, планинскитъ задъ к. 1248, а отъ 8-а Дивизия — 5/12 полска бат. и 3/5 и 219-а тежки германски батареи. Отлично действие прояви и австроунгарската 1/7 план. батарея на кап. Черни при Опълченската висота. Въ тоя бой се прояви особено дружинния командиръ отъ 51 полкъ майоръ Петровъ, единъ отъ най-смѣлитъ офицери на 6-а Дивизия, когото войницитъ обожаваха. За отличие въ тоя день, бѣше произведенъ въ по-горенъ чинъ и награденъ. Починалъ отъ ранитъ си по-сетне следъ войната въ чужбина.

Тоя день бѣха хванати въ пленъ двама неприят. офицери, много войници, 3 картечници и др., всички отъ 372 франц. полкъ, който е ималъ задача да завладѣе на всѣка цена к. 1248. — ¹⁾

По тоя начинъ частитъ отъ 6-а Дивизия отбиха още една атака и съ това заздравиха новата позиция и се повдигна духа на защитницитъ ѝ. Чакъ до пролѣтътъ противникътъ не се опита повече да предприеме въ тая посока каквото и да е сериозно действие.

На 28 Ноември 2/12 батарея бѣше обстреляна и единъ снарядъ разкъса гърдитъ на взводния командиръ подпор. Пърповъ Петъръ, който падна между орждията. Погребанъ въ двора на черквата въ с. Цапари наредъ съ гробоветъ на много македонски революционери, каквито е дало това село.

Отъ 1 Януари 1917 год. на битолския фронтъ дойде Щаба на 62-и Германски Корпусъ (Г. К. 62.) въ с. Гопешъ,

¹⁾ Споредъ сведения на единъ италиански офицеръ, бившъ воененъ аташе въ София, на този день 27 Ноем. 1916 г. сѣщитъ е билъ раненъ при село Дихово отъ нашъ артилер. снарядъ, а убити пакъ тамъ френския полковникъ Кулини и италианския Генералъ Гросети. На името на последния билъ нареченъ единъ съгласенски лагеръ при гр. Леринъ, въ който презъ 1918 год. бѣха затворени като пленници повечето офицери отъ 6-а Дивизия.

който трѣбваше да поеме и организира командването на частитѣ отъ Охридското езеро до р. Черна. (отряда Тиери, 6-а и 8-а Дивизии). Временното затишие по фронта даде възможност да се уредятъ и размѣстятъ частитѣ, а участъка на 6-а Дивизия се скъси и раздѣли на две:

Дѣсенъ участъкъ. — 3/6 пех. бригада съ 51 и 52 полкове отъ Прѣсп. езеро до в. Перистеръ. Артилер. група под-полковникъ Подгоровъ съ три планински батареи: 5/1, 9/1 и 5/2.

Лѣвъ участъкъ. — 1/6 пех. бригада съ 3 и 15 полкове заемаше линия отъ в. Перистеръ, Червена-стена, Братинъ долъ¹⁾ до к. 1248 включ.. 3-и пех. полкъ следъ боеветѣ при гр. Сересъ и една почивка бѣше отново привлеченъ къмъ Дивизията. Артилерията въ участъка образуваше групата подполк. Карадимовъ съ 1/12, 2/12 и 3/12²⁾ полски батареи; 1/1 бълг. на кап. Геровъ и 5/21 австроунг. план. батареи на кап. фонъ Боръ. При к. 1248 се образува планинската група Айхъ — три германски отъ 1-и Баварски полкъ и 1/7 австроунг. батареи.

За граница между 6-а и 8-а Дивизии служеше билото на масива съ к. 1248. Това бѣше една несъобразностъ, тъй като такава важна височина не трѣбваше да се повѣрjava на две части, а камо ли на две Дивизии.

Въ състава на Дивизията остана и 4 Опълченски полкъ. Къмъ 1 мартъ бѣше придадена къмъ Г. К. 62 и 3/8 пех. бригада, която следъ усиленитѣ боеве въ Завоя на Черна бѣше оттеглена на почивка въ гр. Прилепъ. Две дружини отъ 56 пех. полкъ на полк. Късевъ (1-а и 2-а) заеха позиция сев.-зап. на Снѣговската висота, непосредствено въ лѣво на 3-и Бдински полкъ. 55 полкъ на полк. Магерановъ остана въ корпусенъ резервъ.

---

¹⁾ Участъкътъ при с. Братиндолъ бѣше сравнително по-лекъ за отбрана, и се даде на 1/15 дружина на майоръ Младеновъ, която бѣ пострадала много въ Чеганскитѣ боеве, дето падна въ пленъ тежко раненъ въ гърдитѣ ротния командиръ капитанъ Гочевъ.

²⁾ 3/12 батарея следъ унищожението ѝ въ Завоя на Черна бѣ превъоръжена и подъ командата на пор. Цековъ се присъедини къмъ полка си.

Пролътната офанзива на Генералъ Сарай.

Положението презъ пролътта 1917 год.

Общото положение на Германия съ продължаване на войната не бѣше добро. Наистина Ромъния бѣше разгромена, Русия вследствие мартенската революция бѣ почти излезла отъ строя, но вмѣсто нея се намесваше вече активно Америка съ своитѣ неизчерпаеми средства. Предложението на Германия за миръ бѣше отхвърлено отъ Съглашението.

За повдигане морала на сърбитѣ и за да се отвлечатъ повече съюзни сили, съглашенцитѣ предприеха една офанзива на македонския фронтъ. Като първа частъ на тая си акция, генералъ Сарай рѣши да освободи гр. Битоля отъ гнета на нашата артилерия. Успоредно съ това вървеше настѣплението срещу отряда Тиери въ междуезерния участъкъ безъ голѣмъ успѣхъ. Главнитѣ атаки съглашенцитѣ предприеха презъ Априлъ и Май срещу 5-а и 9-а Дивизии при Дойранското езеро и западно отъ Вардара. Сърбитѣ трѣбваше да се възползуватъ отъ тия успѣхи и да настѣпятъ въ Завоя на Черна къмъ Криволакъ въ тилъ на Вардарската укрепена позиция.

Мартенскитѣ боеве.

Презъ цѣлата зима 6-а Дивизия прекара на сжшитѣ си позиции въ постояненъ тормозъ отъ неприят. артилерия, въ грижи за прехрана на войницитѣ, а частитѣ по Баба-планина — въ борба съ природни стихии и снѣжни виелици. Пехотата стоеше постоянно на щрекъ и държеше по-голѣма частъ отъ състава си въ първа линия. Поради това тя безъ нужда бавно и неусетно се топеше подъ неприятелския огънь. Презъ този периодъ на външно затишие се работеше усилено и отъ дветѣ страни за укрепяване на позициитѣ. Съ настѣп-

ване на пролътът тая дейност почна да се изразява и външно. Обезпокоителният огън на неприят. артилерия и минохвъргачки се засили и не преставаше денонощно. Укрепяването на позициите, което беше останало доста назад, сега срещаше сериозна пречка и въ неприятелския огън. То беше закъснѣло отъ една страна по липса на специални укрепителни материали, отъ друга — поради умората и неохотата на войниците, които смѣтаха, че солидното окопване означава дълго стоене на позицията и продължаване на войната. Окопите бѣха още много слаби. Нѣмаше солидни наблюдателници въ първите линии, гнѣзда за картечниците, нито здрави галерии. Задните линии не бѣха готови, нѣкои — само трасирани. Укрепяването вървѣше мъчно и поради голѣмата разтегнатост на позицията и непрекъснатия неприят. обезпокоителен огън, особено ноще. Артилер. позиции и наблюдателници бѣха по-солидно укрепени; на нѣкои блиндажи имаше по 50 кола камъни. Това се дължеше отчасти и на превозните сѣдства, съ които разполагаха артилеристите.

Неприятелска пехота.

Презъ цѣлата зима тя работеше съ достойно за очудване усърдие. Масивътъ между Битоля, Снѣгово и Ращани бѣше цѣлия увѣнчанъ съ окопи и укрепления изплетени като сѣщинска дантела. Мѣстността между с. Дихово и Червена стена сѣщо така бѣше изровена съ окопи и ходове. Характерна бѣше цѣлата мрежа окопи сев.зап. отъ Битоля, не разхвърляни, а образуващи една система окопи, които срещу Снѣговската вис. представляваха, нѣщо като клинъ, опрѣнъ съ острието си въ нашите позиции. Голѣмиятъ окопъ на върха на това острие бѣше прочутия така нареченъ окопъ Сарай; той отстоеше само на 80 крачки отъ нашата линия, задаваше ни постоянни грижи и игра най-важна роль при по сетнешните атаки. Стрелбата съ артилерия по него бѣше много деликатна, защото най-малко отклонилия се снарядъ можеше да попадне въ наши окопи. Подобенъ клинъ бѣше построенъ и на 150 крачки отъ куполната висота на Червена стена. Това съседство на неприятелските окопи сблизиха войниците отъ двата противни лагери и между тяхъ се за-

вързаха приятелски сношения. Въ дни на затишие тѣ си смѣняваха цигари, хлѣбъ и други предмети, а когато [предстоеше артилер. бомбадировка французкитѣ войници имаха благородството да съобщаватъ на нашитѣ, за да се криятъ своевременно въ окопитѣ си. Срещу Дивизията бѣха пакъ старитѣ познати ни вече полкове: срещу 3-и полкъ — 260, срещу 15—175 французски; по на югъ 1-и и 2-и зуавски полкове; до Прѣспанското езеро — 176 фр. полкъ.

Неприятелска артилерия.

Въ началото на месецъ Мартъ 1917 год. неприят. артилерия се увеличи значително. Тя бѣ разположена на три групи въ доловетѣ между селата Смолено, Лахче, Брусникъ и Дихово — групитѣ Обе, Грьоние и Шале. Въ сев.-зап. на гр. Битоля бѣха разположени на маскирани позиции нѣколко полски и гаубични батареи. Юго-източно отъ с. Дихово излѣзе на позиция на Дервишка планина по нарочно направенъ пѣтъ една полска група, съ главна задача стрелба върху Червена стена. Тя игра важна роля при по-нататъшнитѣ боеве. Въобще неприятелската артилерия се държеше далече отъ пехотнитѣ линии. Нейното положение бѣше таково, че тя можеше да пренася огъня си отъ Червена стена, чакъ до с. Караманъ въ Битолското поле. Тя се намираше въ фокуса на голѣмия полукръгъ що образуватъ пехотнитѣ позиции на 6-а и 8-а Дивизии. Силата ѝ се оценяваше къмъ 10 мартъ на около 70 леки и 30 тежки орждия. Тя бѣше следователно далече по-многочислена отъ нашата.

За откриване на неприят. батареи служеха две германски измѣрвателни команди при с. Беранци — една слухова и друга свѣтлинна — както и картитѣ на артилер. разузнавателно отдѣление (ANA) при А. О. К. 11.

Наша артилерия.

Съобразно съ значението на отбраняванитѣ участъци и малкото удобни позиции, батареитѣ бѣха разпредѣлени така:

Една група отъ 2 планински и 2 полски батареи — около с. Магарево съ главна задача подрѣжката на к. 1248. Групата се командваше отъ к-ра на 1-о план. отдѣление подп.

Стаматовъ на мѣстото на излѣзлия отъ строя заболѣлия подп. Карадимовъ.

Една група отъ 1 полска и 1 план. батареи въ подножието южно на Опълч. висота — да подържатъ Червена стена.

Една група отъ 4 план. батареи сев. на Опълченската висота — да подържатъ к. 1248 и гребена до с. Ращани.

Главна задача на артилерията при отбраната бѣше преградниятъ огънь, затова за неговата организация се полагаха голѣми грижи. Участъкътъ, който трѣбваше да се покрие съ преграденъ огънь, бѣше извънредно голѣмъ спроти числото на лекитѣ батареи, поради което не можеше да се спази правилото всѣка батарея да бие зона отъ 200 метра. Нѣкои батареи имаха зона по 500 до 1000 м.

Преградниятъ огънь биваше общъ, въ случай на атака по цѣлия фронтъ и частиченъ — само за известни участъци: напр. преграденъ огънь „Червена стена“, „1248“, „Братиндолъ“ и др. При частичния преграденъ огънь батареитѣ имаха по-малки за обстрелване зони. Въ преградния огънь предъ 6-а Дивизия взимаха участие и нѣкои тежки батареи отъ 8-а Дивизия. Една батарея отъ група Тимовъ (при с. Ращани) имаше задача да обстрелва флангово предъ Снѣговската висота, а другитѣ две имаха главенъ преграденъ огънь въ равнината. Между шосетата Битоля—Кичево и Битоля—Ресенъ даваха преграденъ огънь 15 батареи, т. е. на всѣка се падаше зона по около 500 м.

Унищожителенъ огънь — за лекитѣ батареи се определяха почти сѣщитѣ зони, както за преградния, а за тежкитѣ — разни населени пунктове или неприят. батареи, въобще за всички такива мѣста, дето се предполагаше събиране на неприят. части готвещи се за нѣкоя акция.

Разрушителенъ огънь, главно отъ тежката артилерия по опасни неприят. батареи и други цели.

Бойни припаси.

Това бѣше всѣкога болна страна на отбраната. Докато французитѣ имаха задъ гърба си планини отъ снаряди, ние трѣбваше да пестиме и броиме всѣки изстрелъ и да ги пре-насяме съ примитивни средства чакъ отъ вардарската ж. п.

линия. Подвозът на мунции за пехотата и артилерията се извършваше отъ 6-а Армейска паркова колона и 6-и Дивизионенъ огнестреленъ паркъ (до с. Лера за 1/6 бригада, и до с. Царедворъ и Подмочани за 3/6 бригада и отряда Тиери). Тъзи подвозни средства бѣха съвсемъ недостатъчни и бавни; армейската колона снабдена съ волове, а огнестрелния паркъ — съ коне.

Все пакъ, предъ видъ на очаквани действия презъ пролѣтѣта, частитѣ се снабдиха съ доста бойни припаси. Къмъ 9 мартъ по нареждане на Г. К. 62, тѣ разполагаха: 3/6 бр-по 700 снаряда на планинско орждие, по 400 патрона на пушка и 12,000 на картечница.

1/6 бригада по 6000 снаряда на полско и 525 за планинско орждие, 300 патрона за пушка и 9000 за картечница.

Прахосване на бойни припаси бѣше строго забранено.

В р ъ з к и.

Въобще връзкитѣ между частитѣ по онова време бѣха съвсемъ недостатъчни, главно поради липса на телефонни и др. материали. Връзкитѣ между артилер. части бѣха по-добри, но тия между артилерията и пехотата — много слаби. Често нѣкое искане отъ последната до батареитѣ трѣбваше да се предава презъ нѣколко телефонни станции, съ което се губеше време и нуждата преминаваше. Почти всички батареи обаче, имаха свои наблюдатели въ преднитѣ линии и чрезъ тѣхъ се сношаваха съ пехотата. Тия наблюдатели играеха отлична роля, но връзката съ тѣхъ не бѣше сигурна, тъй като нѣмаше бронирани кабели, които да се закопаватъ при пехотнитѣ линии. Безжицни телеграфи и хелиографи сжщо липсваха.

Въздушна отбрана.

За парирание засилващата се неприятелска въздушна дейность, въ участъка на 6-а Дивизия се постави при с. Рахотинъ единъ германски противоаеропланенъ взводъ две орждия. Въ районитѣ на пехотнитѣ полкове бѣха поставени специални противоаеропланни картечници. Французитѣ разполагаха освенъ съ нѣколко аероплана, но и съ единъ привързанъ балонъ южно на гр. Битоля, който отъ сутринъ до вечеръ висеше надъ главитѣ ни и наблюдаваше цѣлото бойно поле.

* * *

Въ това положение завари 6-а Дивизия новата офансива на генералъ Сарай, начало на която може да се счита 9 мартъ 1917 г., когато почна систематическата дейность на противника. За тази офансива щаба на армията имаше добри сведения и Г. К. 62 съ редъ заповеди предупреждаваше и даваше нареждания за предстоящитѣ действия.

Отъ 9 до 12 мартъ противникътъ обстрелваше съ разрушителенъ артилерийски и миненъ огънь цѣлата пехотна линия отъ с. Ращани до Червена стена. Между дветѣ артилерии се водеше ожесточенъ двубой. На тежкитѣ германски групи А и В се удаде съ успѣхъ да обстрѣлятъ неприят. батареи, които причиняваха голѣма пакостъ. По-силенъ бѣше огънътъ на 12 мартъ срещу 56 пех. полкъ сев. отъ Снѣговската висота — почти барабаненъ и се забележа движение на неприят. стрелци. Очакваше се атака, но такава не се състоя. 5/12 и 4/18 полски батареи стреляха преграденъ огънь.

На 13-й рано сутринта една неприятелска пехотна рота настѣпи срещу 51 пех. полкъ отъ с. Хървати къмъ седлото между к. 2105 и 2200 и други две роти — отъ к. 2227 къмъ к. 2200. Това нападение бѣ отбито съ пушеченъ и картеченъ огънь и огъня на 5/2 план. батарея, като е билъ заловенъ и единъ пленникъ отъ 176 пех. французски полкъ. Тази демонстрация внесе тревога въ 3/6 бригада, която разполагаше само съ една батарея, другата батарея 5/1 бѣше изпратена за превъоръжаване. Щаба на дивизията разпореи единъ планински взводъ отъ група Айхъ да заеме позиция при в. Средорокъ (2103). Той искаше да премѣсти още и 9/1 батарея, но командира на артилерията не се съгласи, за да не се отслабва по-важния участъкъ — к. 1248. За засилване участъка на 3/6 бр. биде привлечена една полска батарея (6/12 на кап. Христовъ) отъ 8-а Дивизия, която излѣзе на позиция при с. Сливница до Прѣспанското езеро. Въ време на премѣстването си презъ нощта на 12 мартъ по шосето Битоля — Кичево, тя попадна случайно въ огъня на една неприят. батарея и даде 6 ранени войници и 3 убити коня.

Въ участъка на 1/6 бригада отъ сутринта на 13 мартъ силенъ артилер. огънь, който по Червена стена и к. 1248 се обърна въ барабаненъ. Обстреляни бѣха съ тежъкъ огънь

Щаба на 1/6 бригада при землянките си на „Опълченската висота“.
x К-ра на бригадата полк. Ас. Николовъ.

и селата Търново и Магарево. Изглеждаше, че противникът замисля нѣщо. Неприят. пехота бѣше заела окопа Сарай, други групи се прехвърляха въ дола юго-изт. отъ Снѣговската висота. По тази последната имаше и миненъ огънь. Нѣколко неприят. аероплани се извиха надъ позициитѣ.

Къмъ 2 ч. сл. пл. противникътъ поведе и своята пехотна атака срещу втора дружина отъ Бдинския полкъ и срещу 56 полкъ, като нѣколко неприят. стрелци успѣха презъ скжсанитѣ телени мрежи да достигнатъ разрушенитѣ окопи на последния. Групата на подполк. Стаматовъ и две батареи отъ група Тимовъ, както и група Айхъ стреляха преграденъ огънь предъ застрашения участъкъ и образуваха завеса отъ шрапнелни прѣскания, като изолираха настѣпилитѣ напредъ неприят. групи, които пѣкъ бѣха доунищожени отъ пехотния и картеченъ огънь. Къмъ 3 часа и по-късно бѣха отбити още две неприят. атаки срещу Снѣговската висота. Контраатакували сж съ бомби 5-а и 8-а роти отъ 3 пех. полкъ.

Отъ корпусния резервъ 1/55 дружина бѣ привлечена въ с. Гявато, а 2/55 — въ с. Драгожани.

Отбити сж били силни атаки сжщо така и при отряда Тиери, между дветѣ езера. Въ негово разпореждане бѣше изпратена 4-а дружина отъ 3 пех. полкъ, но тя не взе тамъ участие въ боеветѣ и бѣ върната обратно.

На 14 мартъ противникътъ продължава да разрушава окопитѣ и да обстрелва тила. Гѣста мъгла покриваше бойното поле. Прѣскаше дѣждъ, поради което не се развива пехотни действия. Тежъкъ миненъ огънь тормозеше дружинитѣ на 1248 и на Червена стена. Тѣ постоянно искаха помощъ. Опитътъ на противника обаче да настѣпи, биде задушенъ съ артилерийски огънь. Пехотнитѣ началници молеха за смѣна на уморенитѣ си части, но искането имъ не бѣ удовлетворено, поради липса на нови такива.

Боятъ на 15 мартъ.

Нощта на 14 срещу 15 мартъ се измина бавно за защитницитѣ на позицията. Нощниятъ мракъ не пречеше на непр. батареи и минохвъргачки да обстрелватъ и обезпояватъ както първитѣ линии, така и тила. Въ 1¹/₂ часа единъ неприят. патрулъ настѣпилъ срещу 3 полкъ на Снѣговската

височина, а въ 3 ч. другъ — къмъ 3/15 дружина на Червена стена, като достигатъ телената мрежа. По хвърлени отъ дружинитъ червени ракети батареитъ откриха преграденъ огънь, като опасявайки се отъ атака, изразходваха излишно много снаряди.¹⁾

Съ разсъмване неприят. огънь се засили. Лъчитъ на изгреващото слънце се мжчеха, но неможеха да разкъсатъ още леката мъгла, която като тънъкъ воалъ покриваше позицитъ и изпълваше въздуха. Нѣколко неприят. аероплани прелетѣха надъ фронта. Точенъ неприят. артилерийски огънь правеше разрушения въ окопитъ. Гаубични фугаси попадаха и по самитъ землянки на ротнитъ и дружинни подрѣзки на Червена стена надъ селата Търново—Магарево, както и въ самитъ села.

Градъ отъ огънь се сипеше и въ окопитъ на 56 и 23 пех. полкове. Окопитъ на 56 полкъ бѣха лесно разрушени и защитницитъ се събираха въ по-здравитъ си скривалища, отъ дето поддържаха силенъ пушеченъ огънь. Неприят. пех. групи се събираха въ и задъ окопа Сарай готвейки се за атака. Тая демонстрация бѣше осуетена отъ съвмѣстното действие на пехота и артилерия.

Огънятъ по Червена стена, най-важния участъкъ на която се охраняваше отъ 3/15 др. на капит. П. Ивановъ се засили до голѣмо ожесточение и се обърна въ барабаненъ. Батареитъ отъ Дервишка стреляха съ пълна скоростъ. Небезпокоявани на открититъ си позиции, тѣ просто вилнѣха, тъй като нѣмахме дълги батареи, които да ги заставятъ да замълчатъ. 2/12 и 3/12 батареи бѣха подъ разрушителенъ огънь и телефоннитъ имъ линии скѣсани, но продължаваха да стрелятъ. Слабитъ пехотни окопи на куполната височина, както и телената мрежа бѣха вече сринати и разрушени. Землянкитъ на подрѣзкитъ, покрити съ леки блиндажи не можаха да устоятъ на 15 с/м. фугаси. Греди и дѣски, килими и столове и други принадлежности отъ мобилировката на нѣкои землянки надъ с. Търново хвърчеха въ въздуха заедно съ парчета гранати и прѣстъ. Барутна мъгла и прахъ

¹⁾ 15 пех. полкъ заемаше този день позиция: 1-а дружина майоръ Младеновъ, въ равнината между Братиндолъ и Търново, 3-а дружина, отъ Търново, куполата, до в. Шутка и 2-а дружина, подполк. Шишковъ — по-нагоре по склона къмъ Перистеръ.

покриваха куполата, дето на тѣсенъ фронтъ бѣ съсредоточенъ главно неприятелския огънь.

Тогава отъ окопа, който отстоеше само на 80 метра отъ куполата се понесе първата неприят. пехотна вълна, задъ нея следваха и други. Цѣлиятъ склонъ на Червена стена до с. Дихово се изпълни съ атакуващитѣ две-три дружини. Настѣпленieto се наблюдаваше добре отъ Снѣговската вис., за което донасяха артилерийскитѣ наблюдатели и тия на 3-и полкъ. 1/12 и 1/7 батареи стреляха преграденъ огънь и разпрѣснаха настѣпващитѣ спокойно къмъ Червена стена пехотни групи съ бомби въ ржце. Това бѣ обаче дѣснофланговата неприят. дружина. По въ лѣво настѣпващитѣ пехотни вълни, слабо засѣгнати отъ нашия артил. огънь, имаха по-голѣмъ успѣхъ и навлѣзоха въ първитѣ окопи на 12 рота. Падна убитъ и ротния командиръ поручикъ Живковъ. Повечето защитници бѣха избити или затрупани, а други се оттеглиха въ по-заднитѣ и странични окопи. Скоро противникътъ зае и останалитѣ окопи на 12 рота и дѣсния флангъ на 11 рота, която изгубва двама офицери: Поручикъ Цибрански и Поручикъ Цановъ (въ лѣво отъ 12 рота). Телефоннитѣ линии бѣха скъсани. 1/12 и 1/7 батареи изкарватъ орждията си на открито, батареинитѣ командири тичатъ при тѣхъ и откриватъ унищожителенъ огънь предъ самата купола. 3/5 гауб. и 1/8 дълга батареи стреляха между Куполата и с. Дихово. Противникътъ биде спренъ на Куполата, дето само единични негови стрелци разчистваха окопитѣ. Останалитѣ живи защитници се задържаха малко назадъ подкрепени и отъ германското картечно отдѣление. Къмъ 10¹/₂ часа 1/12 батарея бѣше покрита съ разрушит. огънь, но продължаваше да стреля.

Къмъ същото време противникътъ правеше демонстрации срещу к. 1248. и отъ 56 полкъ дадоха червени ракети, което предизвика ненуженъ преграденъ огънь отъ групи Айхъ и Тимовъ.

Положението на Червената стена къмъ 10¹/₂ часа не се знаеше отъ никого точно. Вѣрни сведения нѣмаха нито въ щаба на 1/6 бригада, нито въ щаба на дивизията. Къмъ 11 часа отъ 15 полкъ се съобщи само това: „Куполата е заета, 12 рота не съществува“. Това се потвърди и отъ наблюдателитѣ на дружината при Братиндолъ. Скоро следъ това противникътъ заелъ и хода за съобщение на лѣвия флангъ

на 9-а рота. Между 11 и 12 часа 9-та рота контра атакува и си зае обратно изгубения ходъ и удължи фронта си съ единъ взводъ отъ 10 рота (дружинна поддръжка). Въ 11 часа началникътъ на дивизията заповѣда да се контра атакува и да се заематъ изгубенитъ окопи на Червена стена, като за тая цѣль се даватъ въ помощъ на 15 полкъ две дружини (1/4 опълченска и 3/58) които ще се подведатъ презъ с. Магарево отъ майоръ Дюдюковъ (отъ щаба на дивизията). Приближаването на тия дружини обаче бѣше трудно, затова контъръ атаката се отложи за 16 мартъ следъ пладне.

Между това неприят. артилер. огънь се отново засили и къмъ 4 часа противникътъ атакува 9-а рота и заема повторно хода за съобщение и още единъ окопъ. Тукъ бива убитъ картечника офиц. кандидатъ Атанасовъ. 10 рота контъръ атакува съ бомби и заема частъ отъ изгубения окопъ, дето и заношува. 2/11 взодъ заема съ контъръ атака отъ северъ частъ отъ землянкитъ задъ дѣсния флангъ на 11 рота, дето остава до смръкване. Командирътъ на 3-а дружина смѣлия капитанъ Павелъ Ивановъ бива раненъ и замѣстенъ отъ кап. Денизовъ, който полагаше последни усилия да задържи положението, но бива също раненъ и излиза отъ строя.

Положението на Червената стена ставаше все по-лошо. Зловещата тъмнина не помагаше съ нищо. Следъ стѣмване цѣлата 3/15 дружина бѣше наново атакувана отъ французитъ и принудена да се оттегли по южната крайнина на с. Търново, и на втората линия.

Стрелящитъ предъ Червена стена батареи продължиха унищожителенъ огънь до късно, а презъ нощта обърнаха въ безпокоителенъ. Много снаряди се изсипаха, безъ да могатъ да изгонятъ малкото французки войници, загнѣздени по краищата на окопитъ. Върху нашитъ батареи се хвърлиха днесъ маса снаряди. Само върху 1/12 батарея повече отъ 400 тежки, но благодарение на солиднитъ скривалища, жертви не се дадоха.

Късно вечеръта, неприятелски патраули се промъкватъ край оградитъ на крайнитъ кѣщи въ с. Търново, дето бѣше заловенъ единъ пленикъ отъ 175 франц. полкъ (56 дивизия) Въ лѣво отъ него при Нижо поле действува 1 Зуавски полкъ, а въ дѣсно — 260 французки полкъ (57 дивизия).

Заемаването на Куполата имаше голѣмо значение, защото,

противника печелеше единъ добъръ наблюдателенъ пунктъ, отъ който се откриваше тила на 1/6 бригада — чакъ до с. Лера. Заплашваха се и четиритъ батареи при с. Магарево (групата Стаматовъ).

Тоя день бѣха осуетени сжщо опититѣ на противника да настѣпи и срещу скалиститѣ върхове на 3/6 бригада, както и срещу лѣвия флангъ на 2/3 дружина.

Боятъ при Снѣгово.

Презъ нощта срещу 16 мартъ времето се съвсемъ развали. Валѣше снѣгъ и всичко побѣлѣ. Само по височинитѣ на 1248 и на Червената стена много черни петна, гранатни ями и зинали окопи личеха средъ нѣжно-бѣлата покривка. Съ разсъмване тия черни петна ставаха все по-голѣми, докато най-сетне се съединиха и резко се отличаваха. Снѣговската и Бригадната вис., както Куполата и в. Шутка. И тоя день всички тѣ бѣха подъ силенъ разрушителенъ артилер огънь. По к. 1248 повече и минна стрелба. Въ първа линия бѣха тоя день 1/3 дружина (кап. Тотевъ) на Снѣговската висота, а по-надолу до шосето Битоля—Ресенъ 3/3 дружина (кап. Терекиевъ.).

Къмъ 7 часа сутринята противникътъ се опита да разшири успѣха си на Червена стена, атакува 11 рота 15 полкъ и зае нѣкои окопи и ходове къмъ с. Търново, както и на седловината между Куполата и в. Шутка. Успѣхътъ му бѣше ограниченъ съ преграденъ огънь отъ 1/12 и 1/7 батар. Малко по късно две непрят. роти се опитаха да настѣпятъ по дветѣ страни на пробива, дето бѣха контра атакувани отъ 9/15 рота съ подкрепа на 2/12 батарея. Батареитѣ при с. Магарево можеха да стрелятъ сега съ право мѣрене по Куполата. Макарь че стоенето имъ повече на същитѣ позиции да бѣше деликатно, тѣ останаха въ това положение. Въ 9 ч. пр. пл. неприят. вериги настѣпиха край шосето Битоля—Ресенъ и при с. Братиндолъ, но бѣха отбити. Въ подкрепа на 1/15 дружина се прати 4-а опълченска рота, която даде убитъ единъ офицеръ — поручикъ Калчевъ.

Снѣгътъ продължаваше да вали, само на Снѣговската вис. никакъ се не задържаше. Редка мъгла покриваше още бойното поле и затрудняваше наблюдението. Въздухътъ бѣше

влаженъ и гърмежитъ се чуваха по-силно. Неприят. артил. огънь стана вече барабаненъ. Въ 9:15 часа неприят. пехота напусна окопитъ си Сарай и други северно и въ нѣколко вериги настѣпи срещу участъка на 56 пех. полкъ. Стрелящитъ тамъ 5/12 и 4/18 батареи, и група Айхъ усилиха огъня си. Другитъ батареи отъ 8-а дивизия стреляха предъ 23 пех. Първата атака бѣше отбита и останалитъ неприят. войници се завърнаха въ окопитъ си.

На Червена стена се водѣше пушечна стрѣлба, но нѣмаше сега нищо особено. Една неприят. картечница въ изгубения отъ 11 рота окопъ, отъ която се оплакваше 3/15 дружина, бѣше принудена да замълчи отъ 1/12 батарея.

Около пладне неприят. артилерийска стрелба продължаваше съ голѣма разточителностъ. Участвуваха всички неприятелски батареи, главно загнѣзденитъ въ невидимитъ гънки на склона на 1248 до самия градъ Битоля. Съ голѣмъ жгълъ на възвишение тия гаубични батареи слагаха като сържка десетки фугаси и гранати ежеминутно върху Снѣговската висота и по подрѣжкитъ. Върху землянкитъ на близкитъ до първа линия окопи падаха тежки мини, които пълнеха съ голѣми кълба бѣлъ димъ и ужасенъ трѣсъкъ стрѣмнитъ долове подъ к. 1248. Лекитъ блиндажи на Бдинци скоро бѣха разрушени. Дупкитъ и скривалищата затрупани или затиснати. Картечницитъ, които бѣха поставени въ първа линия, вмѣсто въ дълбочина, повечето не можеха да действуватъ, а телефоннитъ линии къмъ тила — прекъснати. Къмъ 2 часа се прекъсва и линията за артилер. наблюдателъ „Балканъ“ южно отъ Снѣговската висота. По тоя начинъ сведенията отъ пехотата до артилерията трѣбваше да минаватъ презъ нѣколко щабове, а положението бързо се менеше. Леки неприят. батареи образуваха преграденъ огънь задъ първата ни пехотна линия. Гъсти шрапнелни прѣскания се нареждаха като завѣса задъ нашитъ защитници, които още упорствуваха, но презъ която завѣса не можеха и да отстъпятъ. Първитъ окопи бѣха почти сринати и частъ отъ ротитъ можа да намѣри убежище въ нѣкои землянки, дето падаха по-малко гранати.

Тежкиятъ огънь на противника почна да редѣе. Останаха само гаубични батареи да стрелятъ по подрѣжкитъ. Къмъ 2 часа мъглата се поразчисти и скоро противникътъ поведе

и пѣхотната си атака насочена главно въ съединителната точка между 56 и 3 пех. полкове. Около две неприят. дружини настѣпиха въ нѣколко последователни вълни къмъ Снѣговската висота. Първата вълна — най-редка — отъ единични войници безъ пушки, а само съ бомби и ножици прибѣгна бързо въ опразненитѣ наши окопи отъ дветѣ страни на пѣтя Снѣгово — Битоля. Първитѣ патрули влѣзоха въ окопитѣ на крайната дѣснофлангова рота на 56 полкъ. Втората неприят. вълна — по-силна и съ пушки засилва първата и се насочва къмъ самата Снѣговска висота, посрещната съ слабъ пехотенъ огънь отъ малкото останали тамъ живи защитници. — Тогава изгуби окопитѣ си и крайната лѣвофлангова рота на 3-и полкъ. Батареитѣ отъ Магарево и тия на група Айхъ стреляха съ пълна скоростъ преграденъ огънь предъ атакувания участъкъ, като успѣха да повърнатъ и унищожатъ частъ отъ неприят. вълни. Само една малка зона — между окопа Сарай и Снѣговската висота — бѣше особено деликатна за обстрелване, защото на това разстояние (4 клм. отъ батареитѣ при Магарево) бидейки разсѣйването на снарядитѣ голѣмо, имаше се опасностъ отъ попадания въ наши окопи, ако се стреляше близо до тѣхъ, а всѣки надхвърлилъ снарядъ можеше да попадне въ окопитѣ на 56 полкъ.

Съ третата неприят. вълна се явиха войници безъ пушки; това бѣха работници, които донесоха чувалчета съ пѣськъ и почнаха да разчистватъ и обръщатъ заетитѣ окопи. Лѣвиятъ флангъ на 3-и полкъ се все повече застрашаваше и цѣлата 1/3 дружина се оттегли малко назадъ. До 4 часа се водеше отъ дветѣ страни честа пушечна престрелка и бомбовъ огънь.

Малко по-късно противникътъ повтори атаката си по цѣлата линия срещу 56 и 23 полкове и заема нови окопи чакъ до монастирската висота при с. Ращани. Сжщо така той разшири успѣха си срещу центъра на 3-и полкъ, насочвайки се отъ Снѣговската висота надолу по хребета, заетъ отъ 3/3 дружина, която отстъпва. Картечницитѣ бѣха излѣзли отъ строя и загубитѣ ставаха застрашителни, особено въ 9 и 10 роти въ първа линия. Убити бѣха командиритѣ на дветѣ роти: пор. Димитровъ и пор. Даковъ.

Дружинната подрѣзка на 1/3 дружина (4-та рота и два

взвода отъ 2-ра рота) въ боенъ редъ се опитаха да контра-атакуватъ, достигатъ на 40 крачки до противника и хвърлятъ бомби. Тоя последния подъ ефекта на бомбитъ се отдръпва малко въ ходоветъ за съобщение между 1 и 2 линия като остава и картечницата си. Отъ тамъ той открива честъ пушеченъ огънь и нашитъ, виждайки се въ невъзможностъ да напреднатъ, се връщатъ на по-задна позиция, дето почватъ да се устройватъ.

До 5 часа продължаваше отъ дветъ страни силенъ артилер. огънь. Снѣгътъ още валѣше, но не можеше да се задържи върху кипящата земя. Горе по височинитъ се почти смрачи.

2/12 и 3/12 батареи бѣха до късно подъ разрушителенъ огънь. Едно орджие на първата бѣ разбито, а на другата отъ честата стрѣлба се повреждатъ две орджия.

Останалитъ живи войници и офицери се събираха презъ нощта въ деретата надъ шосето Битоля — Ресенъ дори до [позицията на 1/12 батарея. Организираще се отбраната на Наблюдателната висота. Противникътъ заемаше цѣлата позиция на 56 и 3 полкове. Само 12/3 рота при шосето Битоля — Рѣсенъ запази положението си. Срещу нея нѣмаше атака.

Постепенно настана здрачъ, който все повече притискаше височинитъ, разлѣ се въ полето и боятъ утихна. Противникътъ се ограничи днесъ съ тоя успѣхъ, който му е струвалъ много скъпо.

Споредъ показанията на заловени пленници французи, тѣ сж претърпѣли голѣми загуби, особено отъ нашата артилерия. Атакували сж три пехотни полка отъ шосето Битоля — Ресенъ до шосето Битоля — Кичево. Срещу Снѣговската висота е билъ 371 колониаленъ полкъ, западно отъ него 260 и по-нататкъ 242 полкове. Цѣльта на атаката е била, на пръвъ планъ да се освободи Битоля отъ гнета на българския обръчъ. За отбиване на днешнитъ атаки 6-а Дивизия получи благодарностъ отъ А. О. К. 11 (Щаба на 11-а армия).

17 Мартъ.

Вследствие неблагоприятното време, действията днесъ бѣха по-ограничени. Слабъ артилерийски огънь отъ дветъ страни и укрепяване на новитъ позиции. Противникътъ бѣше уморенъ, но още не бѣха изчерпани силитъ му.

Батарея отъ 12 артил. полкъ въ време на стрелба.

Г. К. 62. съ заповѣдь № 513 нареждаше да се отнеме изгубената вчера позиция. За началникъ на участъка на 3-и и 56 пех. полкове се назначавахе командира на 1/6 бригада полк. Николовъ, комуто се даваха още две дружини и цѣлата група Айхъ. Атаката трѣбваше да се подготви отъ групата Айхъ съ съдействието на артилерията отъ 8-а Дивизия и 2/12 и 3/12 батареи. Командирътъ на бригадата донесе, че положението на частитѣ не позволява за контра атака, но Г. К. 62 настояваше.

Подготовката започна въ 5:30 часа съ разрушителенъ огънь по заетитѣ отъ противника окопи на 3 и 56 полкове. Артилер. огънь лежеше добре и имаше добъръ ефектъ. Гъстъ барутенъ прахъ покриваше неприят. разположение и точно въ 6 часа батареитѣ пренесоха огъня си напредъ и го обърнаха въ преграденъ.

Въ това време пехотата се опита да настѣпи, но посрещната съ силенъ пушеченъ и картеченъ огънь, бива принудена да се върне въ окопитѣ си. Командира на бригадата се оплакваше отъ бездействието на артилерията, но биде опроверганъ отъ командира на германската артилерия при Г. К. 62, майоръ Модро, който присѣствуваше на боя на наблюдат. пунктъ на 6-а Дивизия. Установи се даже, че група Айхъ е изстреляла много снаряди.

Между 8 и 9 часа подготовката се повтори, но настѣпващитѣ дружини посрещнати отново съ миненъ и преграденъ огънь, се принудиха да се спратъ и окопаватъ, като търпѣха много загуби. Тѣзи контра атаки отслабиха още повече частитѣ. Г. К. 62 въ престаранието си като че не държеше смѣтка за това.

Следъ този неуспѣхъ противникътъ откри силенъ артилерийски огънь и следъ пладне атакува въ нѣколко вълни 23 пех. полкъ. Атаката бѣ насочена главно срещу височ. наречена Скагеракъ. По-слаби вериги се насочиха и срещу 56 и 3 полкове. Скоро противникътъ завладѣ Скагеракъ. 1-а и 2-а дружини отъ 23 полкъ се оттеглиха на самата монастирска висота при с. Ращани. 5/12 батарея на капитанъ Малевъ стреляше съ право мѣрене по отстъпената висота, съ падането на която тя бѣше вече открита и обстреляна съ картеченъ огънь и презъ нощта се премѣсти малко по-назадъ.

Следъ пладне противникътъ се опита да разшири успѣха

си и на Червена стена по посока на в. Шутка, но безуспешно. Отъ честата стрелба на 3/12 батарея излѣзе отъ строя още едно орждие и тя остана само съ едно.

Дветѣ планински батареи 1/1 и 5/21 се премѣстиха на по-задень гребень — въ боровата гора юго-западно на с. Магарево.

Въ помощъ на корпуса пристигнаха три дружини: една егерска въ с. Секирани, една османска турска — въ с. Цапари и 2/58 българска — въ с. Рахотинъ.

18 Мартъ.

Нощта мина сравнително по-спокойно. Масивътъ 1248 се отбраняваше съ части отъ 3, 55 и 56 полкове, а Червена стена — отъ 15 и 55 (1-а др.) полкове, които се организиратъ на позициитѣ си. Съ раздигане на мъглата батареитѣ 1/1 и 5/21 се престреляха отъ новитѣ си мѣста. Сега тѣ засилиха отбраната на Червена стена, като предъ кота 1248 сжщо имаха частичень преграденъ огънь.

Въ 7 часа сутринта преди още да се е вдигнала мъглата неприят. пехота безъ всѣкаква артилерийска подготовка, изненадаха нашитѣ части на монастирската висота при с. Ращани и само въ бой съ бомби изгонва защитницитѣ ѝ за нѣколко минути. Групата Тимовъ като чува бомбовия трѣсъкъ, открива преграденъ огънь. Скоро я последватъ и германскитѣ батареи. Противникътъ продължи атаката си вече подготвена съ барабаненъ огънь и отхвърли назадъ и другата дружина отъ 23 пех. полкъ, като завзе цѣлата позиция до полето. Това оттегляне повлече и 3/23 дружина, която напусна позицията си „Раковски“ и зае гребена западно отъ с. Ращани. Задържа се само 2/23 др. въ полето, която отби слаби пехотни атаки, подкрепена отъ 4/12 бат. на кап. Чолаковъ. Къмъ 9 ч. и 30 м. неприятеля обстреля съ барабаненъ огънь 2/56 дружина (зап. отъ Снѣгово, която разнебитена се оттегли назадъ.

Едновременно съ атаката срещу 23 полкъ, неприят. артилерия, повече лека, засипа съ силенъ огънь Червена стена и пехотата се опита на два пъти да разшири извършения на 15 мартъ пробивъ, но не сполучи. Атакитѣ бѣха отбити главно отъ 6/15 и 3/55 роти.

По фронта на 3-и Бдински полкъ между 9 и 10 часа настъпи една малка пауза, следъ която изведнажъ неприят. артилер. огънь се насочи върху Наблюдателната висота. Скоро и отделни неприят. войници започнаха да се прехвърлятъ въ бившитъ окопи на 3/3 дружина. Сгъстени части се групираха къмъ 11 часа източно отъ Снѣгово и скрититъ долове, и следъ единъ часъ се хвърлиха въ атака срещу самата Наблюдат. висота, бившъ наблюдат. пунктъ на командира на 3-и полкъ. Червени ракети се подадоха отъ 3-и полкъ и групитъ Айхъ и Стаматовъ насочиха преградния си огънь предъ застрашения участъкъ. Барабания огънь продължаваше да бушува като буря по цѣлия масивъ 1248, на когото ротитъ отъ 55 и 56 полкове не можаха да издържатъ и останалитъ живи отъ тѣхъ се събираха въ най стрѣмнитъ долове да търсатъ спасение. Противникътъ овладѣ окопитъ на 12/55 рота и тия на 3/3 дружина. Части отъ неприят. пехота продължиха преследването по билото, а други се спуснаха по окопитъ на хребетния участъкъ въ флангъ на тамошнитъ роти и ги принудиха да се оттеглятъ на по-задния гребенъ. На склона непосредствено южно отъ наблюд. висота подрѣжкитъ на 3/55 дружини, два взвода отъ 11/55 рота, бидейки заградени отъ всѣкъде съ преграденъ огънь, се видѣха принудени да се предадътъ вдигайки бѣли кърпи. Отъ 56 полкъ бѣха останали живи около 50—100 войници.

Цѣли четири часа продължи жестокиятъ бой и огнена стихия се разиграваше горе на височината. а голѣмиятъ македонски градъ, Битоля стоеше безмълвенъ въ подножието и нѣмъ свидетелъ на кървавата човѣшка трагедия.

Така падна наблюдат. висота. Противникътъ завладѣ още единъ пунктъ, отъ който се открива тила ни, а съ падането на с. Ращани, се застрашаваше масата лека и тежка артилерия при селата Драгожани, Кукуречани и други.

Следъ пладне се готвеше контъръ атака съ помощта на германската дружина, но такава не можа да се състои. Положението бѣше тежко. Къмъ 2 часа противникътъ направи още малкъ успѣхъ въ Хребетния участъкъ, дето залови пленици. Тамъ бѣше насочила огъня си и 1/7 план. батарея, която обръна оръдията си на 90° на лѣво. При стрелбата отъ 3/12 батарея излезе отъ строя и последното оръдие, а 2/12 бат. остана съ 2 здрави.

Следъ 4 часа боятъ при наблюдат. висота затихна, за да се разгори другъ на Червена стена. Лекитъ батареи отъ Дервишка и с. Брусникъ откриха честа стрелба главно по в. Шутка и по склона надъ с. Търново и Магарево, а тежки батареи по дветъ села и въ дола южно отъ последното. Въ 5:30 часа майоръ Младеновъ, командиръ на 1/15 дружина, която стоеше още доста напредъ и можеше добре да наблюдава, донесе, че неприят. пехотни групи се приближаватъ къмъ горичката на в. Шутка. Тогава четири наши батареи откриха тамъ преграденъ огънь. Майоръ Младеновъ съобщи следъ малко, че противника е унищоженъ. Следъ 6 часа противникътъ атакува 15 полкъ на Червена стена. Завърза се силенъ пушеченъ и миненъ огънь, а една дълга батарея отъ група А отъ 8-а Дивизия обстреля сполучливо групата на Дервишка.

Атаката бѣше отбита. Огънятъ продължи чакъ до 8 часа, когато боятъ съвсемъ затихна. На фронта ставаше глухо вечеръ, но тогава започваше усиленото движение въ тила; задъ наблюдат. висота и въ доловетъ се събираха останалитъ живи борци. Отъ третъ полка 3, 55 и 56 се събраха едва до 300—350 души. Между първата линия и 1/12 и 1/7 батареи не бѣха останали почти никакви пехотни части.

Поради ново създаденото положение се наложи едно размѣстване и прегрупиране на частитъ и батареитъ.

Германскиятъ егерски батальонъ замѣсти 3-и Бдински полкъ и се укрепяваше на „Бригадната“ висота съ предни постове на „Скалистата“ висота. 3/58 дружина усили сѣщия участъкъ, като се окопаваше на „Опълченската“ висота. Тя бѣше първата дружина отъ 58 полкъ който следъ 10 дневенъ уморителенъ маршъ идваше въ помощъ на 6-а дивизия. Командира на бригадата поради това не искаше веднага да му се дава бойна задача. Частъ отъ 55 полкъ усилва участъка Шутка на Червената стена.

1/12 батарея се премѣсти на нова позиция на „Превалецъ“ а 2/12 остана на старата си позиция, като получи заповѣдь, въ случай че противника настѣпи, следъ като бжде невъзможно да стреля, да разруши оръдията си. 1/1 Шкода бат. се премѣсти малко напредъ, за да може да дава по-ефикасенъ преграденъ огънь и къмъ 1248. За 3/12 батарея

пристигаше отъ гара Беранци съ камиони нова материална частъ, за която замина веднага команда. Извика се и 6/12 батарея отъ Прѣспанското езеро, дето бѣ по-спокойно, да усили позицията на 1/6 бригада.

19. Мартъ.

Новиятъ день завари позициитѣ на к. 1248 съ нови защитници. Това бѣха една егерска германска дружина на майоръ Штоошъ, въ центъра, подкрепена отъ 3/58 и 1/52 пех. дружини. По такъвъ начинъ 3-и Бдински полкъ биде изтегленъ отъ к. 1248, съ която свърза навѣки името си, следъ като отбранявайки я упорито въ най-тежкитѣ боеве, бѣше излѣзълъ почти цѣлия отъ строя. Той даде скѣпи жертви най-вече отъ днитѣ 11 до 19 мартъ, а именно: убити 3 офицери и 274 войници, ранени 5 офицери и 360 войници, безъ вестъ пропаднали 9 офицери 450 войници; пленени 411 войници и 1 офицеръ. (к-ра на първа дружина кап. Терекіевъ). Командира на полка подполк. Сотировъ заболѣ, като на негово мѣсто бѣ назначенъ Подполк. Николовъ, до тогава началникъ щаба на 1/6 бригада. Ранения зап. пор. Младеновъ въ последствие починалъ отъ ранитѣ си въ Скопие.

Въ същото време 15 полкъ даде: убити 4 офицери и 69 войници, безъ вестъ 1 офицеръ и 123 войници и пленени 136 войници.

Остатъкътъ отъ 3-и полкъ заедно съ 2/4 опъл. дружина образуваха първоначално бригадна поддръжка, а после съвсемъ отдрѣпнати.

Сутринта на 19-й неприятельтъ откри силенъ артилер. огънь и атакува по 1248, но съ по-малкъ устремъ. Той приличаше на единъ мощенъ звѣръ, който бѣше тежко нараненъ и отслабналъ отъ многото кръвъ що бѣ изгубилъ. Атакитѣ бѣха отбити.

Проектираше се отъ Г. К. 62 контъръ атака за завладяване наблюдателната висота, за което въ 9:30 ч. започна артилер. подготовка отъ всички страни съгласно изработения планъ. Следъ $\frac{1}{2}$ часъ точенъ разрушителенъ огънь, забелеза се, че противникътъ почва да напуска окопитѣ на наблюдат. висота, но по съображения на Г. К. 62, атаката като още неподготвена, се отложи и огънятъ се прекрати. Израз-

ходваха се много снаряди. 1/12 батарея попадна подъ тежък огънь и даде 7 ранени прислужника. Въобще германската пехота не атакуваше, докато нѣмаше положителни резултати отъ артил. подготовка.

Следъ пладне отъ 3 до 5 часа силна артил. стрелба по Червената стена и на два пѣти, въ 5 и 8 часа, противникътъ атакува 1/55 дружина, но бива отбитъ съ бомбовъ и пушенъ огънь. Въ 8 часа по дадени червени ракети 1/12, 1/1 и 1/7 батареи дадоха преграденъ огънь предъ в. Шутка.

Постепенно съ падане на мрака настана затишие, само отъ време на време тежки изстрели раздираха тишината и светящи ракети показваха, че тука има два неприятелски фронта.

На 2/12 батарея на пор. Виденовъ се повреди въ днешния бой и останалитѣ две орѣдия и тя заедно съ 3/12 батарея излѣзе отъ строя, следъ като отлично изпълни назначението си. Егеритѣ на 1248 извършиха едно успѣшно патрулно нападение, като унищожиха единъ французки постъ и заловиха 1 пленникъ отъ 260 пех. полкъ.

20 Мартъ.

На мѣстото на старитѣ позиции на 1/12 и 2/12 батареи се оставиха по едно оръдие съ цѣлъ да заблуждаватъ противника и да отвличатъ върху себе си огъня му. Наречени бѣха на имената на батареинитѣ имъ командири — „Стария Цено“ и „Стария Борко“. Тѣ изпълниха отсетне отлично назначението си и бѣха използвани още за обезпокоителенъ огънь, като главнитѣ батареи се освобождаваха отъ това. Тия оръдия бѣха станали сѣщинска прицѣлна точка за упражнение на френската артилерия. Маса снаряди се хвърляха ежедневно върху тѣхъ и мѣстото около имъ приличаше на изорана нива. Нѣколко оръдия бѣха тамъ разрушавани, но пакоститѣ които причиняваха на противника, ги отплащаха десеторно. Прислужницитѣ имъ почти не даваха загуби; тѣ бѣха станали виртуози въ работата си и заслужено получаваха отъ пехотата адмирация и удивление. За сръчнитѣ имъ действия, тѣ бѣха произведени почти всички въ чинъ под офицери и награждавани по два пѣти съ кръстъ за храбростъ. Тия прислужници заслужиха и възхищението на глав-

нокомандующия генералъ Жековъ, който бидейки на наблюдателния пунктъ на дивизията, има случай да види какъ оръдието „Борко“ среляше въ сжщия моментъ, когато върху него падаха снаряди отъ една тежка непр. батарея.

Днесъ трѣбваше да се състои отложената контръ атака на Наблюд. висота отъ егерския батальонъ подкрепенъ отъ 3/58 дружина на подполк. Петровъ Станю. Артилер. подготовка започна въ 3 ч. сл. пл. отъ батареитѣ на 8-а Дивизия и отъ 6-а Дивизия: 6/12 1/1, 5/21 и 1/7 съ по 300 снаряда на батарея. За пренасяне огъня напредъ отъ Бригадната висота ще се дадатъ 10 зелени ракети.

Времето се поправи и благоприятствуваше на артилер. престрелки. Постепенно огънътъ се засили. Попаденията бѣха отлични. Черни гейзери изникваха ежеминутно върху Наблюдат. висота и засипваха съ желѣзо и огънь и безъ това разровената земя.

Въ 4 часа егеритѣ настѣпиха съ преднитѣ си малки щурмови колонки по старитѣ ходове за съобщение. За единъ часъ тѣ успѣшно достигнаха на около 100 крачки отъ Наблюдат. висота. Разрушителниятъ огънь отъ нашитѣ батареи продължаваше и скоро се забелезаха неприят. стрелци да бѣгатъ по обратния склонъ на височината. Една неприятел. рота, която бѣ залѣгнала тамъ биде също прогонена отъ нашия огънь.

Въ това време дружината отъ 11 Гренадирски полкъ настѣпваше срещу монастирската висота при с. Ращани поддържани отъ батареитѣ на 8-а Дивизия и група Тимовъ.

Командира на Егерския батальонъ молеше да се усили артилер. огънь, понеже били посрещнати съ силна пушечна стрелба. Въ 5:30 егеритѣ атакуваха и успѣха да проникнатъ съ две щурмови колони въ първитѣ неприят. окопи, прекрчиха и тѣхъ и заеха окопитѣ на самото било (обекта имъ) дето започнаха да се укрепяватъ. Отъ нашата артилерия сж били разрушени всички неприят. картечници.

Така блѣскаво завърши атаката на Наблюдат. висота, при която бѣха взети 15 пленници французи съ 6 автоматични пушки и други трофеи. Пленени бѣха на самата висота 8 души отъ 242 фр. полкъ, а други 7 отъ 260 фр. полкъ южно отъ нея. Настѣплението се извърши главно отъ 2 и 4 германски роти съ подпоручикъ фрайхеръ фонъ Люникъ. Тѣ

дадоха жертва 1 офицеръ, 1 офиц. кандидатъ и 8 войници убити и 25 души ранени.

Следъ пладне противникътъ се опита да атакува на нѣколко пжти Червена стена, но безуспѣшно.

6/12 батарея бѣ открита презъ време на стрелба отъ неприят. аеропланъ, обстреляна отъ дълга батарея, която ѝ разруши едно оръдие.

Днесъ се изстреляха много снаряди и патрони, които презъ нощта трѣбваше бързо да се попълнятъ. Това ставаше обаче извънредно трудно, поради изтощението на добитъка и крайно лошитѣ пжтища. Реквизирани бѣха мѣстни средства и даже селяни на ръце пренасяха припаси отъ 10 и повече клм.

Късно презъ нощта неприятелскиятъ огънь се засили върху наблюдат. висота и задъ нея, а неприят. пехота на нѣколко пжти се опита да атакува, но биваше отбивана съ голѣми за нея загуби. Германцитѣ търпѣха сжщо загуби, които съ разсъмване ставаха по-тежки, и най-сетне, следъ като привършиха патронитѣ си, се принудиха да изоставатъ Наблюдат. висота. Последната не се зае и отъ противника. Само единични войници се мѣркаха изъ нейнитѣ окопи. Тя се бѣше обърнала въ сжщинска обща гробница на дошли отъ толкова далечни мѣста войници, и никой вече не посмѣ да се задържи върху нея. Следъ нѣколко дена командира на 7-а германска рота бѣше ходилъ на Наблюд. висота, която била пуста и видѣлъ тамъ да лежатъ много трупове на войници отъ тритѣ народности. У единъ французинъ е намѣрилъ скица съ точно разположение на 3-и Бдински полкъ преди атаката на 1248, раздадена на 10 мартъ.

Огнено нападение.

На 24 мартъ имаше силна артилер. канонада срещу 15 полкъ, особно върху 5-а и 6-а роти. Затрупани бѣха нѣкои галерии заедно съ войницитѣ въ тѣхъ. Трима подофицери и 30 войници намѣриха тамъ смъртъта си. Една година по-късно, нѣкои отъ тѣхъ случайно бѣха изровени — намѣрени овъглени както сж седѣли съ дрехитѣ си.

За контръ атака на Червена стена Г. К. 62 замисли едно огнено нападение съ горяща течностъ срещу Куполата,

Офицеригѣ отъ 12 артилер. полкѣ.

То се извърши от германски огнехвъргачки под ръководство на герм. фелдфебел Мориц и подпор. Йордан Попов от 15 полк. Предприятието се нарече с условната дума „Св. Илия“. То се извърши късно вечерта срещу 25 март. При голѣмъ ефектъ от пламъцитѣ, всредь нощния мракъ, французитѣ ужасени напуснаха окопитѣ си и въ паника избѣгаха назадъ безъ да грѣмнатъ пушка. Предния окопъ бѣ взетъ заедно съ една чернообгорена бомбохвъргачка и една изгорѣла картечница. Неприят. артилерия откри следъ малко въ нѣколко вълни преграденъ огънь. Преди разсѣмване, обаче, противникътъ атакува и си завладѣ обратно окопитѣ. Преграденъ огънь не бѣ поисканъ, нито бѣха дадени червени ракети.

Положението къмъ 26 мартъ.

Участъкътъ на 1/6 бригада се отбраняваше както следва:

1. Подполк. Мидилевъ на к. 1248 отъ лѣво на дѣсно — 1/52 пех. друж., 2/11 гренадерска др. на кап. Фройденфелдъ, хребетния участъкъ — 3/58 др., две роти отъ 4 опълч. полкъ и 1/15 дружина.

2. Подполк. Илиевъ — на Червена стена до к. 2462 — 1/55, 2/15 и 3/15 др. полкова поддръжка, една рота отъ 4-и опълч. полкъ и 218 германско картечно отдѣление.

Егеритѣ бѣха оттеглени на почивка.

Артилерията бѣше засилена и се реорганизира така:

Дѣсна група — подполк. Стаматовъ — 1/1 и 5/21 австро-унгарска шкода бат., 2/12 и 6/12 полски батареи (съ нови орждия).

Средна група — капитанъ Тодоровъ Евлоги — 1/12 и 3/12 полски (кап. Талашмановъ) и 1/7 план. батареи.

Лѣва група — кап. Айхъ, 4 план. батареи.

По искане на Щаба на Дивизията, въ нейно разположение се дадоха още групата на полк. Вълчановъ: 1/1 15 см. гауб. бат., — капитанъ Кехайовъ — на позиция при с. Рахотинъ съ задача разрушение на фортифик. постройки и 3/1 10.5 см. дълга батарея (2 ор.) — кап. Матакиевъ зае позиция на Превалецъ при 1-а батарея на кап. Леонкиевъ. Една 10.5 см. лека гауб. батарея отъ 33 герм. полкъ на майоръ Модро, излезе на позиция при с. Рахотинъ.

Боятъ на 26 мартъ.

Утрината бѣше доста хладна, а къмъ върховетъ — студена. Леката мъглявина се разнесе отъ позициитъ къмъ Битоля, чиито къщи, слабо осветени отъ мартенското слънце, се бѣлѣеха въ полето. Окопитъ бѣха още мокри и надъ тѣхъ се издигаха изпарения отъ влагата.

Неприят. артилерия откри още отъ сутринъта силенъ огънь по Червена стена, който къмъ обедъ прекъсна, за да започне следъ пладне къмъ 1 часа съ нова сила. Черни фонтани прѣстъ се вдигаха единъ следъ другъ. Страшенъ оглушителенъ трѣсъкъ пълнеше доловетъ и ехото се отразаваше въ високата борова гора. Барутенъ димъ изпълваше Магаревския долъ и се изкачваше бавно чакъ къмъ стръмнитъ склонове на Перистеръ. Скоро неприят. пехота премина въ атака по цѣлата Червена стѣна срещу 1/55 и 2/15 дружини. Първитъ вълни бѣха на повечето мѣста отбити съ пущеченъ и преграденъ огънь, само една частъ успѣва да проникне въ окопитъ на 1/55 рота. Командирътъ на 15 полкъ полковникъ Илиевъ правеше усилия за заемане обратно изгубенитъ окопи, което успѣ съ съдействието и на силния огънь на нашитъ батареи. Съ нова атака противникътъ ги повторно завладѣ и се насочи и зае още окопитъ на 6/15 рота южно отъ 1/55 дружина.

Другитъ две роти на 1/55 дружина, които бѣха по ската къмъ с. Търново напуснаха окопитъ си, но французитъ не ги последваха. Главенъ обектъ на последнитъ бѣше в. Шутка, гдето се насочиха силитъ имъ. Къмъ с. Търново се спуснаха по-късно неприятелски отдѣления и заеха землянкитъ на 1/55 дружина. Тамъ пренесоха огъня си 1/12 и 1/1 батареи. На мѣстото на разбитата 1/55 дружина, която следъ това бѣ окончателно изтеглена, празднината зае поручикъ Каменовъ Крумъ съ три взвода отъ полковата поддръжка на 15 полкъ.

Между това неприят. огънь се усилваше непрестанно. Въ гъстата барутна мъгла, която отъ време на време се разкъсваше, се виждаха неприят. войници да настѣпватъ. На в. Шутка се водеше ожесточенъ пехотенъ бой. Съ преграденъ огънь отъ батареитъ, бомбовъ и картеченъ огънь, настѣплението на противника бѣ парализирано и на мѣста той бѣ изринатъ отъ окопитъ, но нови вълни прииждаха и още

задържаха позицията на 6/15 рота. Нейният командиръ поручикъ Кисовъ Б. контраатакува и пада тежко раненъ въ една гранатна яма. Войниците разколебани почватъ да се връщатъ назадъ. Тогава пор. Стамболиевъ и пор. Здравко Георгиевъ съ часть отъ 5 и 6 роти се притичатъ на помощъ и задържатъ положението въ застрашения участъкъ.

Началникътъ на Дивизията заповѣдва да се контръ-атакува, като съобщава, че е била изпратена една дружина отъ 146 германски полкъ съ майоръ Дюдюковъ на помощъ на Червена стена. Заповѣдваше се още командира на 15 полкъ лично да ръководи атаката. Той и безъ тая заповѣдъ се мжчеше и полагаше последни усилия за задържане на участъка; засегнато бѣше съ това, обаче, неговото честолюбие на добъръ военачалникъ и той лично повежда остатъците отъ 15 Ломски полкъ за произвеждане контръ-удара. Главно участие взема въ случая 9-а рота, чийто командиръ пор. Тр. Илиевъ въ тоя моментъ се разболява.

Следъ нѣколко прочувствени думи полк. Илиевъ повежда напредъ Ломци, преди да се е още мръкнало. Веднага съ излизане отъ изходното си положение тѣ биватъ посрещнати съ честъ пушеченъ и картеченъ огънь. Една следъ друга пищѣха зловещо гранати, шрапнели и разнокалибрени мини и преобрѣщаха и безъ това разровената земя. Всички батареи отъ групитъ Стаматовъ и Тодоровъ пресилваха орждията съ честа стрелба. Батареитъ хвърляха урагани единъ следъ другъ и водеха контръ-атакуващитъ напредъ.

Ломци даватъ тежки загуби, но продължаватъ да настѣпватъ и заематъ обратно часть отъ изгубенитъ окопи на 6/15 рота и резервнитъ окопи на 1/55 рота. Въ тая смѣла атака обаче бива раненъ леко самъ полк. Илиевъ, но продължава да стои правъ на чело, неслушайки съветитъ на никого и като че ли решенъ да умре. И наистина, скоро следъ това едно парче отъ граната го разкъсва и той пада безжизненъ въ ръцетъ на войниците си. Така Ломци изгубиха своя славенъ и любимъ водачъ въ толкова сражения. Настава временно смущение, но благодарение на пор. Стамболиевъ, който макаръ и раненъ остава въ строя, както и другаритъ му, положението се запазва сжщото, безъ да се позволи на противника да напредне повече.

Скоро дойде нощния мракъ, за да тури край на тоя ужасенъ двубой. Въ планината настана обикновена мрътвина, прекъсвана отъ редки обезпокоителни изстрели.

Въ честъ на падналия подполк. Илиевъ, бѣше наречена на негово име куполната височина.

Най-важниятъ участъкъ следъ това на Червена стена се зае отъ една дружина отъ 146 герм. полкъ.

Подготовка за контръ-атака на Червена стена

Още на другия день се замисли за завладяване изгубенитѣ позиции, да се произведе контръ-атака споредъ специално изработенъ планъ. Ще атакува дружината егери на майоръ Бергасъ отъ 146 полкъ подкрепени отъ 15 Ломски полкъ. Въ артилер. подготовка ще участватъ: група Стаматовъ — 4 леки батареи, 2 полски и 2 план. 7 $\frac{1}{2}$ см.; група Тодоровъ — 3 леки 7 $\frac{1}{2}$ см. бат. съ по 300—400 снаряди; група Вълчановъ — 2 тежки батареи съ по 100 снаряди и герм. тежка група (6/33 гауб. 10.5 см., 3/5 гауб. 15 см., 1/8 10.5 дълги бат. и Мьорза 21 см. мортири) съ по 250 сн.; 9/8 10 $\frac{1}{2}$ см. дълга бат. по с. Нижо-поле, и 2/5 15 с/м гауб. — по с. Дихово също съ по 250 снаряди. Най-деликатна задача се падаше на българ. тежки батареи: 1/1 гауб. 15 с/м — да разруши окопитѣ на противника срещу в. Шутка, дето 6 картечници безпокоеха много нашитѣ части; 3/1 дълга 10.5 см. бат. — да неутрализира неприят. артилер. група „Дервишки“.

Първата подготовка почна на 27 мартъ 2 ч. сл. пл. и продължи до 4 часа. Огънятъ лежеше добре. Къмъ 3 часа обаче времето внезапно се развали. Отъ къмъ Перистеръ се зададоха гъсти черни облаци и съ голѣма бързина се прехвърляха надъ позицитѣ на северъ. Завалѣ проливенъ дъждъ. Силниятъ вѣтъръ заедно съ трѣска на гранатитѣ се слѣха въ страшна буря. Дъждътъ биеше въ лицето на французитѣ, но тѣ като че предугадахъ атаката и въ 3⁴⁵ мин. хвърлиха множество червени ракети отъ окопитѣ на 1/55 рота, по които неприят. артилерия откри преграденъ огънь. Поради това и лошото време, атаката не можа да се състои.

На 28 се повтори още единъ пжтъ артилер. подготовка отъ 3 до 4 часа сл. пл. Егеритѣ настѣпиха съ патрули отъ

двата си фланга, но посрещнати съ силенъ огънь, не можаха да напреднатъ повече. Сжшиятъ опитъ безъ успѣхъ се повтори и вечерята. Единъ нашъ патрулъ намѣри у единъ убитъ отъ 1 Зуавски полкъ книга съ ценни сведения.

15 Ломски полкъ даде пакъ нови жертви и бѣше вече много изтощенъ, за което юмандира на бригадата искаше да бжде изтегленъ, но това не се разреши.

На 4 априлъ вечерята егеритѣ извършиха една нощна атака отъ в. Шутка съ успѣхъ, като заловиха двама албанци (есадисти) които потвърдиха сведенията на Щаба на 6-а Дивизия, че неприятеля е изтеглилъ на други фронтове, както пехотни така и артилер. части. Личеше и по стрелбата, че неприятелската артилерия е намалила значително своята мощъ.

Въ това време участъка на 6-а Дивизия се още повече засили съ артилерия. На Превалецъ излезе на позиция 1/8 дълга 10 $\frac{1}{2}$ см. герм. батарея, а при с. Рахотинъ — 5/33 лека герм. гауб. батарея. Въ Прѣспанския участъкъ се завърна превъоръжена 5/1 план. бат. на пор. Босневъ. При Опълченската висота излезе 3/6 бълг. лека гауб. батарея (2 ор.) и влезе въ групата Тодоровъ.

Това засилване целеше главно завладяване отново изгубенитѣ позиции. По-далечни цѣли, евентуално едно по-широко настѣпление задъ Битоля, каквото бѣше възможно, следъ като противника бѣ изтеглилъ доста части, не се предвиждаше. А това може да се смѣта за единъ пасивъ на А. О. К. 11.

Боеве за завладяване Червена стена.

Надеждата за възвръщане изгубената частъ отъ позицията на Червена стена не бѣше изоставена отъ Щаба на Дивизията и Г. К. 62. Тя бѣше отново разработена и бѣ изготвенъ специаленъ подробенъ планъ за контръ атаката, която ще се произведе между 16 и 18 априлъ 1917 год.

Цѣлата операция се водеше отъ Щаба на Корпуса, като по тоя начинъ се почти игнорираха щабоветѣ на Дивизията и на бригадата. Артилер. група Айхъ и Пратие (при с. Рахотинъ) сжщо се командваха направо отъ корпуса. Дѣсниятъ подучастъкъ на 1/6 бригада се командваше отъ коман-

дира на 146 герм. полкъ майоръ фонъ Хамерщайнъ. Такова смѣшение въ командването бѣше крайно неудобно, неотговаряше на военнитѣ принципи и унижително за българскитѣ щабове, които по тоя начинъ се считаха неспособни ржководители. Въобще малкия фронтъ на 1/6 бригада отъ к. 1248 до Червената стена бѣше претоваренъ съ високи щабове и отрупанъ съ всевъзможни заповѣди, но съ малко практическа полза и облекчение за уморенитѣ части.

Артилер. подготовка започна на 16 априлъ съ спокоенъ разрушителенъ огънь дене и обезпокоителенъ ноше по важни пунктове отъ неприятелското разположение. Всичката артилерия, която можеше да участвува въ предприятието се раздѣли на групи — всѣка съ специална задача, а именно:

Група Пратѣе — тежки и леки полски гаубици — да подготви атаката съ разрушителенъ огънь.

Група Стаматовъ и Тодоровъ — леки полска и планински орджия — сжщо съ своя унищожителенъ огънь и въ случай на контръ-атака — съ преграденъ огънь,

Група Венедиковъ (току що пристигналъ вмѣсто полк. Вълчановъ) и група Зоненбергъ (отъ 8-а Дивизия) — дълги орджия — тежки да държътъ подъ огънь неприятелскитѣ батареи на Дервишка и около Брусникъ-Лахче.

Следъ пладне разрушителния огънь отъ нашитѣ тежки и леки гаубици, достигна степенъта барабаненъ. Единъ следъ други грамадни гейзери прѣстъ се вдигаха при Червена стена отъ снарядитѣ на 21 см. батарея Мьорза отъ 8-а Дивизия. Групата Ганевъ (леки гаубици) и група Айхъ демонстрираха съ огъня си по к. 1248.

Огънятъ на дългитѣ батареи отъ дола на Превалецъ (3/1 на кап. Матакиевъ и 1/8 на пор. Оксе) бѣше отличенъ. Тѣхни сполучливи попадания причиниха експлозия въ мунициитѣ на една неприят. батарея. Споредъ сведения на пленици, билъ е убитъ командира на една франц. батарея. Разрушенията отъ нашата артилерия сж били пълни, ефекта поразителенъ. Пакъ по твърдение на пленици отпосле, пораженията у противника сж били голѣми. Разрушени сж били повече отъ неприят. окопи и скривалища.

Въ 6 часа сл. пладне се произведе и самата атака на изгубенитѣ участъци отъ Червена стена отъ дружината на

майоръ Хамерщайнъ отъ 146 германски полкъ, подкрепенъ съ частъ отъ 15 ломски полкъ, (1 и 3 дружина). Първитѣ пехотни групи настѣпиха съ редки патрули напредъ, като използваха голѣмитѣ гранатни ями и успѣха да проникнатъ въ първитѣ неприят. окопи. Французитѣ избѣгаха и нашитѣ гъсти пехотни вълни нахлуха въ първата неприят. линия. Следъ това хвърлиха установенитѣ зелени ракети за пренасяне артилерийския огънь напредъ. Настѣплението продължи съ същата интензивностъ, при което бѣха пленени много неприят. войници, които не можеха да отстѣпятъ, а съ размахване на бѣли кърпи, се предаваха. 2/15 дружина, която бѣше на почивка въ с. Цапари, се върна на позиция при с. Търново и зап. на вис. „полк. Илиевъ“.

Съ смръкване биде атакувана и самата купола (вис. полк. Илиевъ) отъ две страни. Атаката се увѣнча съ пълнъ успѣхъ и цѣлата Червена стена бѣше отново въ ржцетѣ на нашата пехота. Неприят. артилерия на нѣколко пъти дава преграденъ огънь, но не съ такава сила, както въ предишнитѣ дни.

И така Червената стена, завладена отъ французитѣ на 15 мартъ следъ 10 дневна арт. подготовка и толкова много жертви, бѣ отново въ наши ржце. Българската и съюзната пехота съ бърза атака и съ отличното съдействие на артилерията спечелиха една редка победа, като плениха 3 офицери и 230 войници числящи се къмъ 1-и Зуавски полкъ, съ 1 друж. на в. Шутка и 175 франц. полкъ, съ 1 дружина на Куполата.

Два дена подиръ това противникътъ следъ краткъ барабаненъ огънь атакува Куполата. Неговата пехота настѣпила скрито по ходоветѣ за съобщение, изненада нашитѣ части, които закѣсняватъ да подадатъ червени ракети и изтърватъ Куполата съ нѣколко окопа около нея. Германцитѣ се оттеглиха къмъ в. Шутка. По подобие на Наблюдат. висота, и на Куполата не можеше да се задържи никой, и бѣше обща гробница за всѣки отъ противникитѣ, който стѣпеше тамъ. Земята бѣше така изровена, че неможеше да се подържатъ никакви окопи, нито да се построятъ телени мрежи.

146 герм. полкъ даде жертви въ боеветѣ на Червена стена, а именно: убити двама офицери и 22 войници, ранени

1 офицеръ и 70 войници и 209 войници безъ вестъ изчезнали. Постепенно той бѣше изтегленъ въ корпусенъ резервъ и замѣстенъ пакъ отъ 15 ломски полкъ.

* * *

Уморени отъ тридневния бой и дветѣ страни почиваха или по-право лекуваха тежкитѣ рани, които си бѣха взаимно нанесли. Времето се развали, а по Перистеръ, както и по другитѣ върхове завалѣ снѣгъ. 3/6 бригада трѣбваше да се бори съ лошитѣ климатически условия на планината. Докато долу въ полето пролѣтътъ разлѣ своята животворна топлина, горе още продължаваше да владѣе дългата и сурова зима.

Окураженъ отъ успѣха на Червена стена, Г. К. 62 проектираше още една контра атака на Набюдат. висота, която трѣбваше да се произведе отъ 2/11 гренад. дружина на майоръ Ферентайлъ съ подкрепата на 3/3 и 3/58 бѣлг. дружина. Но като се имаха предъ видъ все пакъ голѣмитѣ жертви, които трѣбваше да се дадатъ, тя се отложи и изостави.

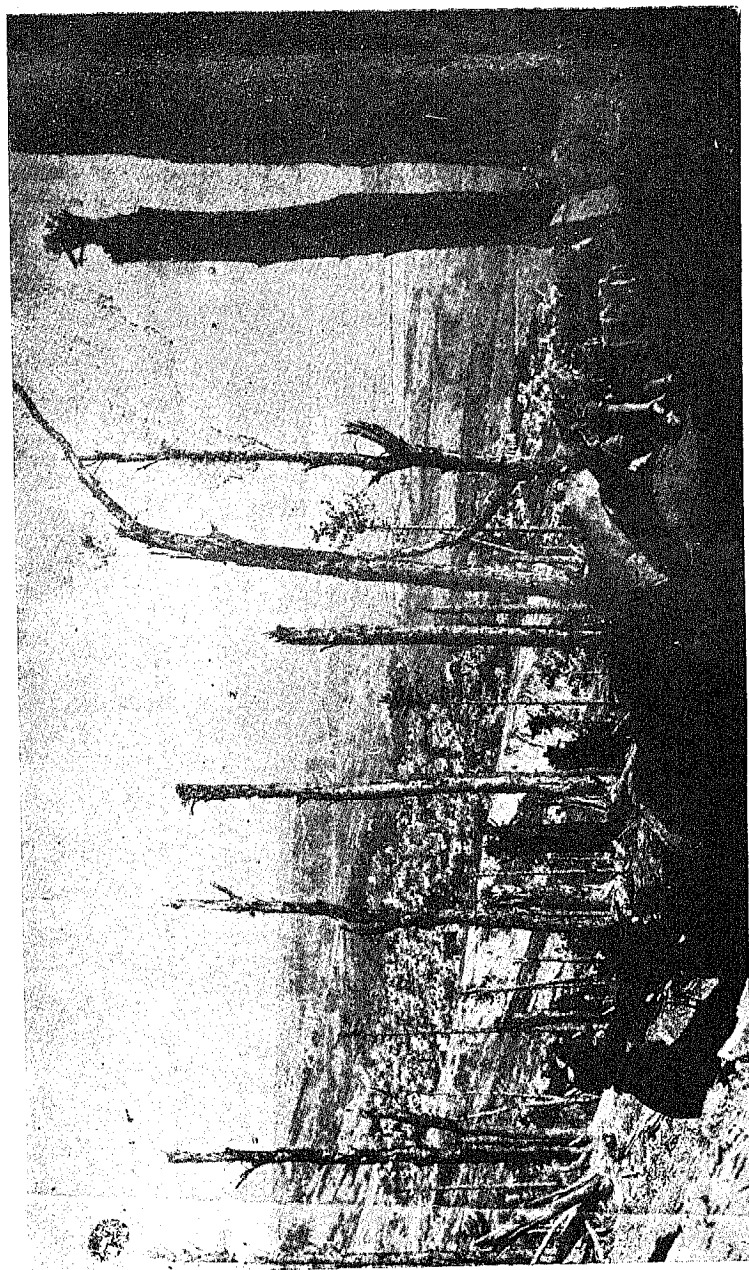
Съ заповѣдь по корпусу фронта на 6-а Дивизия се скъси отъ Прѣспанско езеро до шосето Битоля-Ресенъ, като билото на масива 1248 се даде за отбрана на една частъ, и съ това се поправи една тактическа грѣшка при опредѣляне границата между 6 и 8 Дивизии.

Изморена отъ дългитѣ боеве 8-а Дивизия биде изтеглена на почивка около Сересъ, като вмѣсто нея бѣ привлечена отъ ромжнския фронтъ 1-а Соф. Дивизия¹⁾. 6-а Дивизия бѣше не по-малко уморена, но съюзницитѣ ни нѣмаха свободни части, за да пратятъ подкрепления. Тѣ сами се нуждаеха отъ такива, срещайки трудности въ отбраната на западния фронтъ, дето съглашенцитѣ се все повече засилваха.

Месецъ май 1917 г.

Той не донесе никакви особени събития на Битолския фронтъ, съ малко изключение на 16 май, когато срещу 1-а Дивизия неприятелътъ следъ силенъ разрушителенъ огънь

¹⁾ 1-а Софийска Дивизия ~~на~~ генералъ Лазаровъ, зае съ първи Софийски полкъ на 11 май 1917 г. позиция на кота 1248, като съ дѣсния си флангъ се свързваше съ 3-и Бдински полкъ при шосето Битоля—Ресенъ.

Окопи на 15 пех. Ломски полкъ на Червената стена. Въ далечината с. Търново и Магарево.

атакува, вѣроятно за да опита силата на новия си неприятел. Атаката бѣ насочена главно срещу висотата наречена „Страсбургъ“, съ частиченъ успѣхъ, като на мѣста бѣха минати теленитѣ мрежи и завзети нѣкои предни окопи. Следъ пладне 1-а Дивизия контра атакува, изтласка навлезлия противникъ, който остави много убити и пленници.

Презъ цѣлия день неприят. артилерия обстрелва съ силенъ огънь Червена стена, както и батареитѣ при Рахотинъ.

2/5 тежка батарея бѣ обстреляна съ точенъ разрушителенъ огънь и ѝ бѣха запалени мунициитѣ. Къмъ 5 часа сл. пл. неприят. пехота атакува Червена стена — участъка между Куполата и в. Шутка, дето премина теленитѣ мрежи и завзе нѣколко окопа, но съ бомби бѣ отхвърлена назадъ.

Вториятъ пристѣпъ по-късно бѣ осуетенъ главно съ преграденъ огънь. Атакували сж африкански стрелци и сж претърпели голѣми загуби.

Настана пакъ затишие по фронта, следъ като бѣ задушенъ и последния неприятелски напоръ срещу Червената стена. Затишието трѣбва да се смѣта относително, защото въпреки редката стрелба, жертви продължаваха да се даватъ постоянно. Съ течение на месецитѣ паднаха последователно много войници и офицери, между които: поручикъ Неновъ, пор. Н. Георгиевъ, пор. Обретеновъ, пор. Хубановъ и др. Повече отъ тия жертви се дадоха въ дерето надъ с. Търново, което стана гробница за 15 полкъ. Тамъ бѣ убитъ по-късно и майоръ П. Ивановъ, вече като дружиненъ командиръ въ 3 пех. полкъ.

Въ този участъкъ пострадаха мнозина и отъ пионери, които трѣбваше нощно време да укрепаватъ позицията и телената мрежа често подъ коварнитѣ изстрели на противника. Червена стена изглеждаше вече по-висока за противника и доста червена и за дветѣ страни, за да не се продължава кръвопролитие то повече.

Постепенно бѣха изтеглени отъ позицитѣ 55, 58 бѣлг. пехотни и 11, 146 германски пех. полкове и частъ отъ артилерията, като вмѣсто тѣхъ се върнаха 3 и 15 пех. и частъ отъ 4 опълч. полкове, чиято кратка почивка се счете достатъчна, за да продължатъ отбраната на тоя важенъ фронтъ. Въ подкрепа на 15 Ломски полкъ останаха само две саксонски роти отъ 12 егерски батальонъ и нѣколко картечници.

Съ това се завършиха епическите боеве край стените на втората македонска столица, Битоля, през месеците март и април 1917 год. Тъ ще останат паметни не само въ историята на 6-а и 8-а Дивизии, но и на България. Славните полкове на тия две дивизии, както и на частите, които им се притекоха на помощ, издържаха през много тежки дни на стремителния напор на нахлулия въ македонска земя непрятелъ.

Край на войната.

Същите позиции 6-а пех. Дивизия отбраняваше упорито през цѣлата 1917 год. и до м. септемврий 1918 г., през което време по фронта не се развиха особени действия, освенъ ежедневните артилерийски и пушечни престрелки и честите патрулни предприятия. Частите презъ тоя периодъ организираха позициите си, които на повечето мѣста достигнаха голѣмо съвършенство. Уредиха се доста задоволително и съобщенията въ тила съ прокарване тѣснолинейна ж. п. линия отъ Прилепъ чакъ до с. с. Лера и Кажани. Пионерните части отъ Дивизията презъ това време проявиха голѣмо усърдие и умение често давайки жертви на работа въ първите линии.

Къмъ края на мес. априлъ 1918 г. участъка на 6-а Дивизия се отбраняваше:

Дѣсенъ участъкъ — 3/6 бригада, полковникъ Петровъ съ 51 и 52 пех. полкове. Артилер. група — Подполк. Стаматовъ — три планински и една полска (5/12) батареи.

Лѣвъ участъкъ. — 1/6 бригада, полк. Шкойновъ съ 3 и 15 пех. полкове, 2 минохв. роти и 2 герм. карт. отдѣления, Артилер. група полковникъ Цѣновъ съ три полски и една гауб. батареи отъ 12 арт. полкъ. Щаба на Дивизията с. Срѣпци. Командиръ на артилерията полк. Брежновъ, (замѣстникъ на полк. Вълчевъ) който пристигна отъ Добруджа съ щаба на 6-а артилер. бригада.

Германците постоянно изтегляха частите си отъ македонск. фронтъ, и вмѣсто тѣхъ се привлекоха български отъ Ромъния. Сжщо пристигна и 2/6 пех. бригада съ 35 и 36 полкове и влѣзе въ състава на Сборната Дивизия на Генер. Кантаржиевъ на позиция при Охридското езеро.

Така протичаха месеците въ постоянна бойна готов-

ност. Условиата за живѣене, обаче, на фронта вследствие дългото протакане на войната, ставаха по-тежки, известията отъ вътрешността на Царството — все по-тревожни и началниците едва успѣваха да подържатъ духа у войниците на нуждната висота. Държането на германцитѣ въ вътрешността на България — при изземване на хранитѣ, по въпроса за кондоминиума въ Добруджа и пр. предизвикваше възмущение. Посещението на фронта отъ представители на новото правителство, на които войниците показваха голитѣ си меса изъ подъ скжсанитѣ си дрехи, както и хлѣба като че направенъ отъ калъ и слама, малко помогна. Съюзниците на западния фронтъ търпѣха поражение следъ поражение, слуховетѣ за които, макаръ и старателно скривани отъ щабоветѣ, достигаха дори до първитѣ линии. Наистина, Русия бѣше излѣзла отъ строя вследствие на болшевишката зараза и германцитѣ прехвърлиха свободни войски, но сѣщо така заразени — на западния фронтъ, дето постоянно идващитѣ нови американски дивизии засилваха противника.

При това положение съглашенцитѣ решиха да направятъ своята офансива и на македонския фронтъ. Планътъ за нея билъ замисленъ отъ генер. Гийома (заместникъ на ген. Сарай), а разработенъ и изпълненъ отъ генералъ д'Епере. Тоя последниятъ, изучвайки фронта и използвайки сведенията на многото български пленници, избра за главна посока на удара билото на Нидже планина. Българскиятъ фронтъ въ тази частъ е билъ сравнително по-слабо укрепенъ и отъ тамъ най-близко е била за достигане ж. п. линия на р. Вардаръ при Криволакъ, заплашвайки съ това тила едновременно на 1-а и 11-а армии. За целта се използвали главно сръбската и гръцка армии, като най-годни за планинска война.

Както се вижда отъ картата, това е продължението на оная посока, по която съглашенцитѣ настѣпиха следъ несполучливата офансива на 1-а армия презъ августъ 1916 год. Това е правата линия Чеганъ, Каймакчаланъ, Доброполе, Криволакъ, Кюстендилъ.

На 14 септември 1918 г. следъ продължителна и силна артилер. подготовка по цѣлия фронтъ отъ Охридското до Дойранското езера и главно срещу Добро поле — в. Соколъ, противникътъ атакува съ превъзходни сили и извърши прочутия Доброполски пробивъ въ разположението на 2-а дивизия.

Срещу 6-а и 1-а дивизии действуваше лѣвата ударна група на съглашенцитѣ, която успѣ да прикове най-вече съ силенъ артилерийски огънь тия две дивизии да останатъ пасивни, когато на Добро поле се разиграваше страшната трагедия. Срещу Червена стена бѣха предприети нѣколко атаки, но бѣха отбити съ огънь. Това бѣше последния бой на Червена стена, следъ което тамъ се възцариха отдавна забравенитѣ миръ и спокойствие.

Демонстрацията на противника бѣше сполучила, като бѣ създава у щабоветѣ на дивизията и корпуса впечатление, че и на този фронтъ може да се предприематъ по-сериозни действия и не посмѣха да пратятъ почти никакви подкрепления на 2-а дивизия.

Пробивътъ при Добро поле бързо се разширяваше и за 6 дена съглашенскитѣ войски достигнаха линията Прилепъ — Кавадарци и така отрезаха тила на 1-а и 11-а армии. При това 6 дивизия продължаваше да стои на старитѣ си позиции, отъ дето се наблюдаваше ясно какъ противникътъ марширува съ всичкитѣ си сили къмъ Прилепъ—Градско, далече въ нашия тилъ, дето горѣха вече складове и муниции. Това задържане на 6-а Дивизия бѣше съвсемъ непонятно и би се оправдало само, ако се имаше намѣрение да се произведе съ нея и съ 1-а Дивизия нѣкоя маневрена операция срещу вдалия се дълбоко къмъ Прилепъ противникъ. Но такава не се произведе до последния моментъ, когато се видѣ че всичко е загубено и се даде заповѣдъ за отстъпление. Желанието на Царъ Фердинандъ е било да се държатъ до когато може Перистеръ и Охридъ — тия бисери на неговата корона — но каква смисълъ имаше това, когато неприятелътъ заплащаваше старитѣ български граници!

Отстъпление и заложничество.

Заповѣдъ за отстъпление се даде едва на 23 септември 1918. г. Заповѣдъ фатална, която подействува като още по-страшенъ ударъ, отколкото неприятелския. Позициитѣ, окопитѣ и всички бойни съоръжения, съ които бѣха свързани защитницитѣ презъ толкова дълго време и много боеве, изградени въ течение на две години съ кървавъ трудъ, колкото и да бѣха омразни, сега се напускаха съ ужасна болка, както

затворникъ се раздѣля съ килията си, въ която е преживѣлъ голѣма частъ отъ живота си. Тогава се вдигнаха на въздуха муниционни складове и снарядитѣ, останали отъ лудата стрелба на артилерията въ последнитѣ дни, и грозенъ трѣсъкъ оглуши фронта и тила на позицията, които заприличаха на същински адъ.

Тилътъ на 6-а Дивизия бидейки отрезанъ, частитѣ ѝ трѣбваше да отстъпватъ чакъ презъ Ресенъ — Охридъ — Кичево. 1/6 бригада зае на 24 септемврий 1918 г. преградна позиция западно с. с. Кажани, Гявато, Гопешъ, за да даде възможностъ на тиловитѣ части да се отеглятъ, следъ което и тя продължи отстъплението си заедно съ 3/6 бригада съ усилен денонощни движения изъ трудни мѣстности, за да достигне заповѣданата линия Дебъръ, Кичево, Бродъ, Велесъ и влѣзе въ разпореждане на групата Шолцъ (Щабъ въ Скопие). Линия, която можеше да се начертае само на картата, тъй като да се накараха частитѣ да строятъ нови позиции и отново да водятъ война и да чакатъ успѣхъ, бѣше немислимо. Следъ нѣколкодневенъ тежъкъ походъ, Дивизията се съсредоточи на 1 октомври около гр. Тетово (тамъ се присъедини и 2/6 бр. на полк. Комсиевъ), дето като гръмъ я порази известието за сключеното съ Съглашението примирие въ Солунъ. Клаузитѣ на договора бѣха още по-голѣмъ ударъ за 6-а Дивизия, която цѣла се предаваше като заложница въ ржцетѣ на Съглашението. И предаваха се заедно съ нея още 1-а Софийска и Сборната Дивизии — една сто хилядна армия, която не бѣше победена и имаше сили още да се бори. Най-малкото тя имаше сили да очисти френскигъ авангарди при Скопие и да си пробие пѣтъ за България. Но съдбата не създаде въ решителния моментъ такъвъ водителъ отъ тия Дивизии, който да извърши спасителната операция, и на 3 октомври войницитѣ сломени и отчаяни предадоха съ наведени чела всичкото си оржие, отъ което се образуваха цѣли камари и всичката си артилерия, наредена на грамаденъ паркъ по площадитѣ на градъ Скопие.

Така обезоръжени, войскитѣ бѣха прѣснати по многобройнитѣ пленически лагери на Гърция, Македония и др., дето изпиха до дѣно горчивата чаша на най-тежко и унижително заложничество до края на 1919 год. и по-късно.

З а к л ю ч е н и е.

Тежки и тжни сж споменитѣ отъ току-що описанитѣ събития, които и годинитѣ не могатъ да заличатъ; все пакъ тѣ трѣбва да се напомнятъ и осветляватъ по-често, за да служатъ за поука при нови подобни събития, къмъ каквито неминуемо отива светътъ, и да ни предпазятъ отъ нови възможни катастрофи. Новата война, която се скрито приготвяла, ще бжде по-страшна отъ европейската.

Загубитѣ, които тая последната причини и на България сж неизброими, и следъ материалнитѣ и морални разрушения, които причини, стовари и на бждещитѣ поколения тежъкъ товаръ изразенъ много добре въ договоритѣ за миръ. Но тия договори не сж вѣчни и колкото сж по несправедливи, толкова по-скоро ще рухнатъ тѣ и толкова по-скоро поробенитѣ народи ще намѣрятъ свободата си.

Макаръ и печално да завърши голѣмата Европейска война за насъ, може смѣло да се каже, че военнитѣ части на фронта изпълниха блѣскаво своята служба и дадоха при ония тежки обстоятелства, при които действуваха, най-много възможно. Тактическитѣ и стратегически грѣшки извършени отъ отдѣлни лица и части сж незначителни въ сравнение съ погрѣшната и фатална дейность на българската политика. Военнитѣ всѣкога сж били държани далечъ отъ политическитѣ мѣроприятия на правителствата и сж служели само като тѣхни орждия и проводници.

Но въпреки всичко, българскиятъ народъ както въ далечното минало, така и за въ бждеще, ще намѣри сили да излекува ранитѣ си и ще съумѣе чрезъ икономическо и културно издигане да заеме достойно мѣсто между цивилизованитѣ народи.

Съдържание:

Предговоръ	Стр. 3
Уводъ	5

ЧАСТЪ I.

Действия на 6-а пех. дивизия срещу Сърбия	7
Настъпване на 2/6 бригада	8
Действията на 1/6 бригада	8
Действията на 3/6 бригада	12
Планиница—Буково	13
Преследване на сърбитъ	19

ЧАСТЪ II.

Въ долината на р. Струма 1916 г.	18
Положението презъ пролѣтъта	18
Къмъ Островското езеро.	20
Настъплението на 8-а дивизия	21
Леринска позиция	26
Кенали—Меджитли	29
Отстъпването на Битоля.	34

ЧАСТЪ III.

Червена Стена к. 1248.	36
Пъривтъ боеве на Червена стена	39
Пролѣтната офанзива на генералъ Сарай	43
Боятъ на 15 мартъ	49
Боятъ при Снѣгово.	53
20 мартъ.	62
Огнено нападение	64
Боятъ на 26 мартъ.	66
Месецъ май 1917 г.	72
Край на войната	74
Отстъпление и заложничество	76
Заклучение.	78

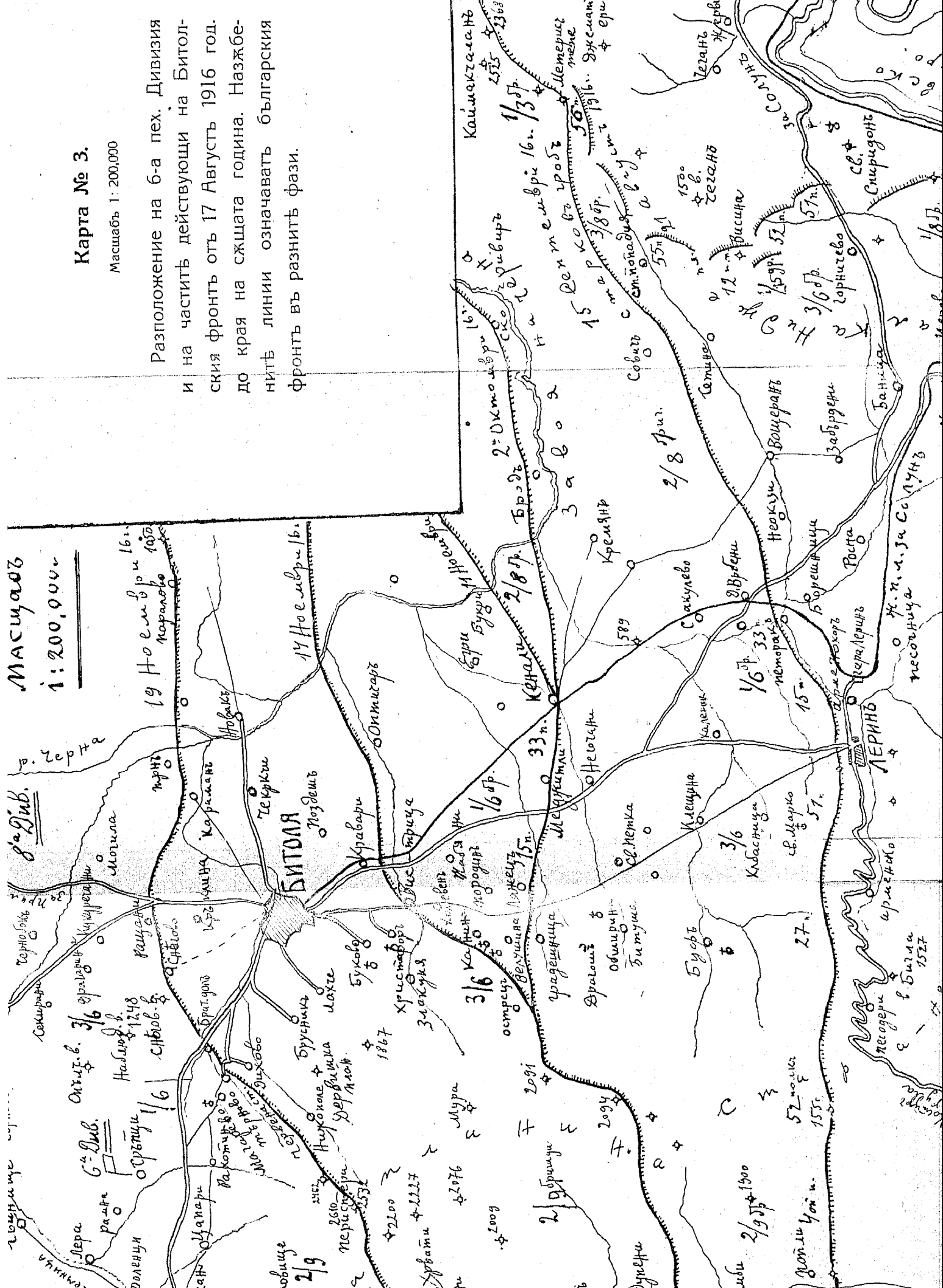
2017.11.17

1

лепа

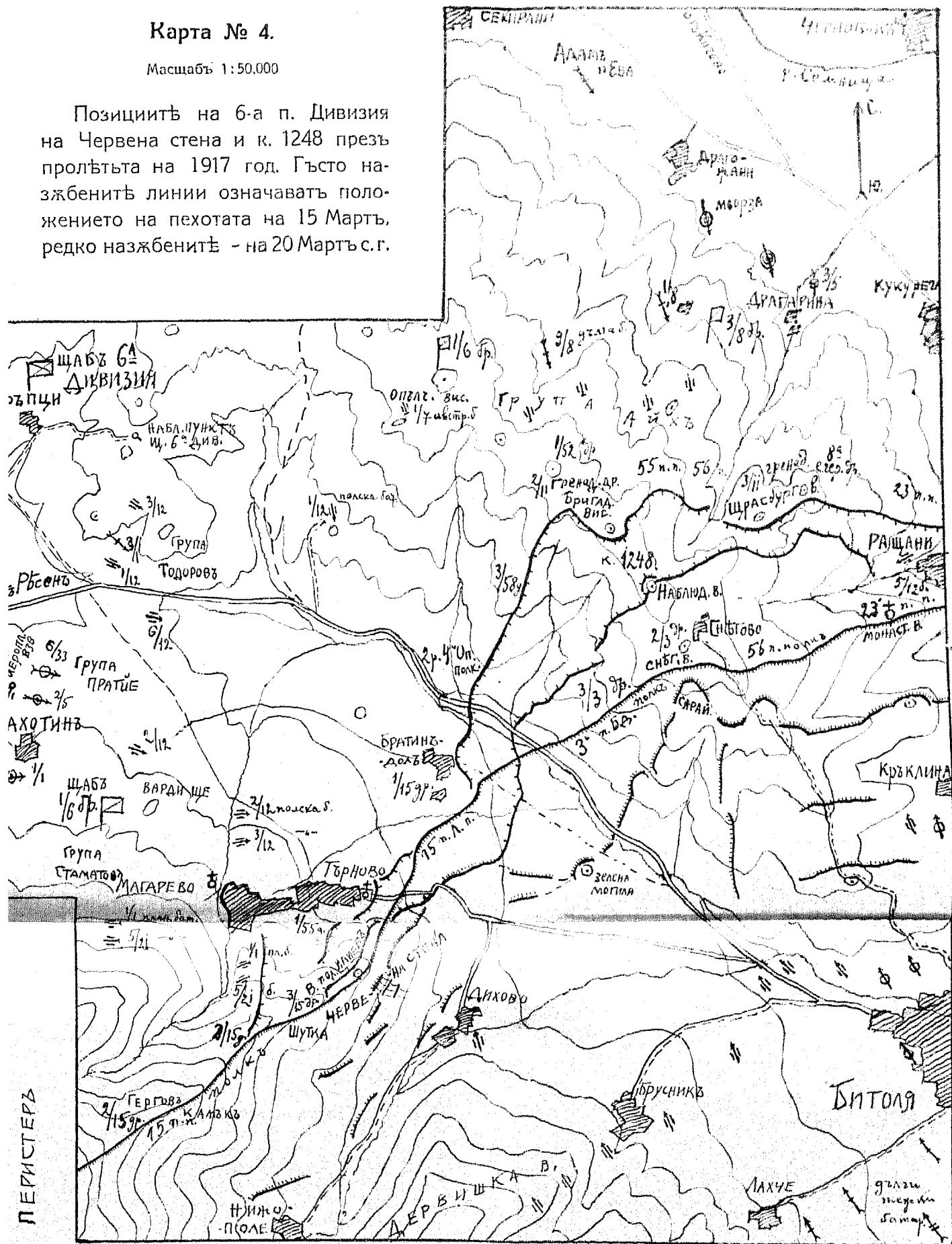
[illegible]

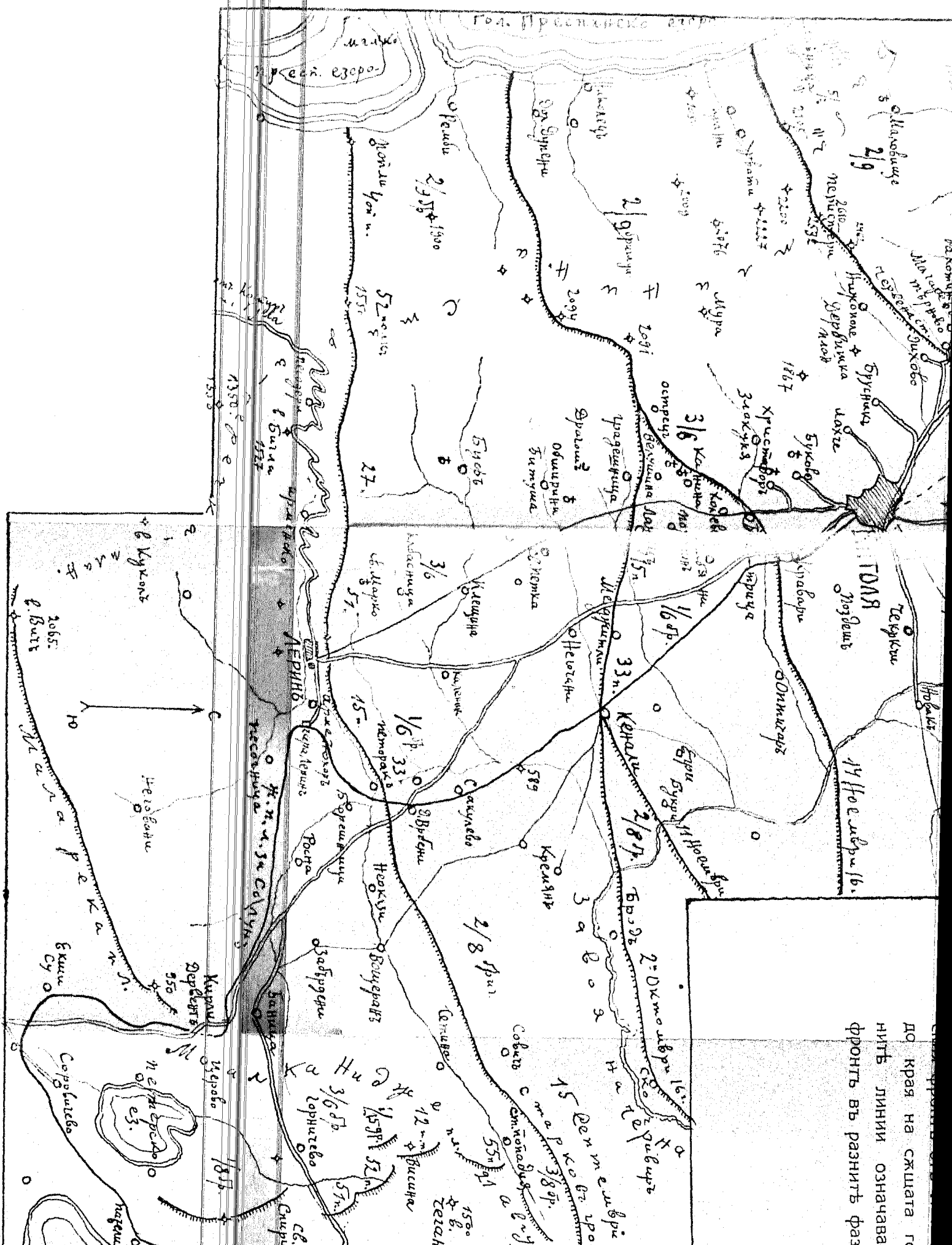
A hand-drawn map showing a river flowing from the top left towards the bottom right. A road or path crosses the river, with the label 'Yanapu' written vertically along it. To the right of the river, there is a label 'Paka' and a small circle. The map is drawn on a piece of paper with a grid pattern.

Масштабъ 1:50,000

Позициите на 6-а п. Дивизия на Червена стена и к. 1248 през пролѣтѣта на 1917 год. Гѣсто на-
зѣбените линии означаватъ положението на пехотата на 15 Мартъ,
редко назѣбените - на 20 Мартъ с.г.

до края на сжата год
нить линии означават
фронтъ въ разнитъ фази